

2012. Верстка та дизайн Ігор Тхір

КАТАЛОГ-ДОВІДНИК

Лікарські рослини

Світ рослин - найбільше диво природи, царство краси і наше цілюще багатство.

З глибокої старовини людина використовувала природні блага рослинного світу і як джерело свого прожитку, і для полегшення своїх недуг. Спостережливість і народна мудрість заклали основу вживання рослин в лікуванні людини спочатку з місцевої флори, а в ході суспільного розвитку і налагодження торгівельних стосунків - практично зі всієї земної кулі. Обмін знаннями дозволив людині створити вельми значний арсенал лікарських засобів.

Скульптурні зображення, що проте дійшли до нас, і перші пам'ятники писемності Індії і Китаю, а також давно зниклих цивілізацій Близького Сходу і Єгипту свідчать про вживання різних рослин з лікувальною метою.

Ще до нової ери в Єгипті, Китаї, Тибеті, Індії і інших країнах Сходу склалися досить стрункі системи профілактики і терапії різних захворювань людини шляхом використання найчастіше в натуральному вигляді спеціально приготованих продуктів з рослинних, тваринних тканин, мінеральної сировини. Рослини в той далекий час служили людині і їжею і ліками. Цей взаємозв'язок впродовж 16-ти тисяч поколінь закріпився генетично. Таким чином, здоров'я сучасної людини багато в чому залежить від якості і кількості, що поступають з їжею, біологічно активних речовин. Тому їх вживання є одному з найважливіших альтернативних методів оздоровлення людини і профілактикою найбільш поширених захворювань. Історія початку виробництва спеціальних фармакологічних форм для лікування хвороб людини відноситься приблизно до 130 - 200 г нашої ери, коли К.Галеном вперше були розроблені технологічні прийоми виготовлення ліків (настоїв, екстрактів, порошків) з природної сировини.

КАЛИНА ЗВИЧАЙНА

пальмітинова, валеріанова, ізовалеріанова, олеїнова, ліолева, капронова, каприлова і церотинова кислоти. У плодах є цукри, флавоноїди (астрагалін, кверцетин, кемпферол, неонозид та інші), біфлавоноїд аментофлавіон, дубильні, пектинові і барвні речовини, вітамін С, β -каротин, органічні кислоти й мікроелементи; у квітках — флавоноїди, органічні кислоти, вітамін С та ефірна олія.

Фармакологічні властивості і використання.

Галенові препарати кори калини виявляють кровоспинну і слабку сечогінну дію, мають в'яжучі й заспокійливі властивості, посилюють тонус м'язів матки, збільшують тривалість дії снотворних засобів. Як кровоспинний засіб препарати кори калини використовують при маткових кровотечах. Використовують кору і як запобіжний засіб проти випадкових та звичних абортів. Відваром кори промивають піхву при болісних маткових кровотечах і білях у жінок. Плоди калини (свіжі, протерті, з цукром, перероблені на джем, сік тощо) вживають при нервовому збудженні, гіпертонічній хворобі, атеросклерозі й спазмах судин. Варені з медом плоди калини їдять при кашлі, охриплості, задишці, хворобах печінки, жовтяниці та діареї. Сік з плодів калини з медом використовували в народній медицині для лікування раку молочної залози, для профілактики раку шлунка при гіпоацидному гастриті. Настій плодів калини п'ють проти фурункулів, карбункулів, екземи, різних висипів на тілі, як вітамінний, загальнозміцнюючий, потогінний і послаблюючий засіб. У дерматології й косметичці свіжий сік плодів є добрим засобом проти вугрів, висипів та пігментних плям на обличчі, для лікування ран і ураженої екземою шкіри. Настій квіток використовують у народній медицині при кашлі, простуді, задишці, склерозі, туберкульозі легень та при захворюваннях шлунка. Ним полощуть горло при ангінах і промивають рани.

Лікарські форми і застосування.

ВНУТРИШНЬО — екстракт калини рідкий готують на 50% -ному спирті у співвідношенні 1:1 і п'ють по 30—40 крапель 2—3 рази на день до їди; суміш (порівню) екстракту калини рідкого і екстракту грициків звичайних рідкого вживають по 30 крапель 3 рази на день при кровотечах з матки і надмірних болісних менструаціях; відвар кори (10 г, або столову ложку сировини на 200 мл окропу) приймають по 1—2 столові ложки 3—4 рази на день після їди; настій плодів (10 г, або дві столові ложки сировини на 200 мл окропу) по третині склянки 3—4 рази на день; настій квіток (1 чайна ложка сировини на 200 мл окропу, настоюють 10 хвилин) по 2 склянки на день; сирі розім'яті плоди вживають по 1 столовій ложці 3—4 рази на день за 30 хвилин до їди при виразці шлунка, коліках і запорах.

КАЛИНА ЗВИЧАЙНА

(калина обыкновенная, *Viburnum opulus*)— гіллястий кущ або невелике (2— 4 м заввишки) дерево родини жимолостевих. Молоді пагони зеленувато-сірі або жовто-бурі, голі, гладенькі, місцями з великими сочевичками. Листки супротивні, широкояйцевидні, 3— 5-лопатеві, з яйцевидними вицерблено-зубчастими гострими лопатями, зверху голі, зісподу — бархатистоопушені, 5—10 см завдовжки, 5—8 см завширшки; черешки листків довгі, з булавчастими залозками при основі і з сидячими тарічастими залозками вгорі при основі листкової пластинки. Квітки білі, в зонтикоподібних волотях, віночок зрослопелюстковий, п'ятироздільний. Плід — червона куляста кістянка. Цвіте у травні — червні.

Поширення.

Калина звичайна росте в лісах, між чагарниками та при берегах річок по всій території України. Широко вирощують її на присадибних ділянках.

Заготівля і зберігання.

Для лікарських потреб заготовляють кору, плоди і квітки. Кору здирають весною перед розгортанням листя і сушать, некладаючи їх одну в одну, на сонці або в приміщенні з доброю вентиляцією. Сушіння припиняють, коли кора стає ламкою. Сухої сировини виходить 38—40 %. Строк придатності — 4 роки. Плоди збирають у вересні — жовтні, коли вони повністю достигнуть. Сушать їх у затінку на вільному повітрі або в сушарках при температурі 50—60°. Кора і плоди калини відпускаються аптеками. Квітки використовують лише в народній медицині. Збирають їх під час цвітіння рослини, звільняють від гілочок і квітконіжок, швидко сушать у затінку і зберігають у коробках, вистелених папером.

Хімічний склад.

Кора калини містить суміш флавоноїдів, відому під назвою вібурніну, дубильні речовини, фітостерини, ефірну олію, спирт вібурніт, α -амірин і β -амірин та їхні похідні, понад 6 % смоли, до складу якої входять оцтова, мурашина,

Зміст

<i>Агалик-трава гірська</i>	4	<i>Верес звичайний</i>	33
<i>Астрагал шерстистоквітковий</i>	4	<i>Вільха сіра</i>	35
<i>Артишок посівний</i>	6	<i>Вербена лікарська</i>	36
<i>Арніка гірська</i>	7	<i>Вербна біла</i>	37
<i>Астрагал датський</i>	9	<i>Васильки справжні</i>	39
<i>Агава американська</i>	10	<i>Валеріана лікарська</i>	40
<i>Аір тростиновий</i>	11	<i>Волошка синя</i>	43
<i>Агрус звичайний</i>	14	<i>Глід український</i>	45
<i>Абрикос звичайний</i>	15	<i>Горець пташиний</i>	48
<i>Барвінок прямий</i>	16	<i>Деревій благородний</i>	50
<i>Барбарис звичайний</i>	18	<i>Екваліпт прутевидний</i>	54
<i>Бадан товстолистий</i>	19	<i>Ехінацея пурпурова</i>	57
<i>Багатоніжка звичайна</i>	21	<i>Живокіст лікарський</i>	58
<i>Бавовник шорсткий</i>	22	<i>Золототисячник малий</i>	60
<i>Безсмертки однорічні</i>	24	<i>Звіробій звичайний</i>	63
<i>Багно звичайне</i>	25	<i>Каланхое дайгремонта</i>	66
<i>Вербозілля звичайне</i>	27	<i>Калачики лісові</i>	67
<i>В'яз гладенький</i>	28	<i>Кавун звичайний</i>	69
<i>Водянка чорна</i>	29	<i>Кропива дводомна</i>	70
<i>В'язіль барвистий</i>	30	<i>Картопля</i>	73
<i>Воловик лікарський</i>	31	<i>Капуста городня</i>	76
<i>Вероніка лікарська</i>	32	<i>Калина звичайна</i>	78

АГАЛИК-ТРАВА ГІРСЬКА

(букашник горный *Jasione montana*) — дворічна трав'яниста м'якошорсткоопушена рослина родини дзвоникових. Стебло прямостояче, просте або розгалужене, — 100 см заввишки. Листки чергові, цілісні; нижні — видовженоклиновидні, виїмчасті, верхні — лінійно-довгасті, тупі. Квітки двостатеві, правильні, голубі, зібрані густими верхівковими головками. Плід — коробочка. Цвіте у червні — серпні.

Поширення Агалика.

Росте в соснових лісах, на піщаних місцях у лісових та лісостепових районах.

Сировина. Використовують траву, зібрану під час цвітіння рослини. Рослина неофіційна. Хімічний склад. Трава містить флавоноїди, інулін.

Фармакологічні властивості і використання Агалика.

Експериментально з'ясовано, що рослина виявляє гемостатичну дію. В народній медицині настій трав вживають при головних болях, запамороченні, безсонні, болях у шлунку, при жіночих захворюваннях та як сечогінний засіб. У відварі трави купують дистрофічних дітей.

Лікарські форми і застосування.

ВНУТРІШНЬО — настій (1 столова ложка сировини на 200 мл окропу, настоюють 30 хв) по 1 столовій ложці 3—4 рази на день.

АСТРАГАЛ ШЕРСТИСТОКВІТКОВИЙ

(божі ручки, котики, котячий горох, перелет, перелет польський, солодке зілля; астрагал шерстистоцветковый, *Astragalus dasyanthus*) — багаторічна трав'яниста рослина родини бобових. Має довге волохате опушення. Стебла прямі або висхідні, 10—30 см заввишки. Листки чергові, непарноперисті, з 13—18 парами видовжено яйцевидних або овальних листочків. Квітки зигоморфні,

опірність до ушкоджуючих факторів і стимулюючи процес загоювання виразок. Майже повна відсутність у капусті пуринових основ робить її корисною в дієтичному харчуванні хворих на подагру і жовчнокам'яну хворобу. Сік, салати й інші страви з капусти показані при захворюваннях серця і нирок (діуретична здатність завдяки підвищеному вмісту солей калію), при атеросклерозі (наявність пектинів, спроможних виводити з організму токсичні речовини й холестерин, і клітковини, яка виводить холестерин і покращує моторну функцію кишечника), при ожирінні (тартронова кислота гальмує перетворення вуглеводів на жири і холестерин). З давніх-давен використовують капусту і в народній медицині, її завжди вважали ефективним і разом з тим нешкідливим лікувальним засобом, який підвищує стійкість організму до різних захворювань. Народна медицина рекомендує вживати свіжу капусту або сік при безсонні, головних болях, жовтусі та хворобах селезінки. Свіжу і квашену капусту вживають у народі для підвищення апетиту, посилення секреторної діяльності залоз шлунка, регуляції діяльності кишечника, профілактики цинги і хронічної диспепсії, як сечогінний і легкий послаблюючий засіб. Квашену капусту або розсіл від неї вживають при діабеті, хворобах печінки, жовчного міхура, холангіогепатитах; капустяний розсіл поліпшує травлення, сприяє відділенню жовчі, виявляє легку послаблюючу дію, особливо ефективну при геморої. Сік капусти і її відвар з медом вживають при ларингітах, бронхітах та інших запальних процесах дихальних шляхів. Свіже листя прикладають до суглобів при подагрі. Для гоєння гнійних ран, виразок і опіків використовують подрібнене листя капусти, змішане наполовину з сирим яєчним білком. Свіжий сік капусти, розведений теплою водою у співвідношенні 1:1, використовують для полоскання при стоматитах і ангінах.

Лікарські форми і використання.

ВНУТРІШНЬО — метилметіонінсульфонію хлорид приймають після їди по 1—2 таблетки (0,05—0,1 г) 30—40 днів при виразковій хворобі шлунка і дванадцятипалої кишки, хронічному гастриті з нормальною, зниженою і підвищеною секреторною функцією шлунка, при гастралгіях (при індивідуальному несприйманні вітаміну можливі нудота, блювання та посилення болю, які зникають при зменшенні дози або відміні препарату); свіжий сік капусти п'ють теплим по півсклянки 2—3 рази на день до їди 3—4 тижні при виразковій хворобі, хворобах печінки і жовчного міхура, при холангіогепатитах і атеросклерозі (у зв'язку з можливістю посилення газоутворення пити сік хворим на інфаркт міокарда протипоказано); розсіл квашеної капусти приймають теплим по півсклянки 2—3 рази на день до їди при хворобах печінки, жовчного міхура й холангіогепатитах, і при геморої.

КАПУСТА ГОРОДНЯ

(капуста огородная, *Brássica olerácea*) — дворічна трав'яниста рослина родини капустяних (хрестоцвітних). Протягом першого року життя утворюється низьке стебло і значна кількість листків, складених у щільну гладеньку головку; на другий рік розвивається квітуче стебло до 1,5 м заввишки. Листки великі, чергові, м'ясисті, сизо-зелені або фіолетові.

Поширення.

Капусту городню вирощують по всій території України як овочеву рослину.

Сировина.

З лікувальною метою використовують листя рослини.

Хімічний склад.

У листі капусти є білки (1,1—2,3%), органічні кислоти (яблучна, лимонна, глюкуронова, янтарна, хлорогенова, ферулова, кавова, тартронова, мурашина та інші), цукри (1,9— 5,3%), вітаміни С, В, Н, Е, р-каротин, нікотинова, пантотенова і фолієва кислоти, жири, амінокислоти (триптофан, лізин, метіонін, тирозин, гістидин та інші), клітковина (0,6—1,6%), макро- і мікроелементи (калій — 185—375 мг%, фосфор — 31 — 78 мг%, сірка, натрій, кальцій, магній, залізо, срібло, олово, свинець, титан, молібден, нікель, ванадій тощо). Слід відмітити, що в капусті значна кількість вітаміну С перебуває у вигляді так званого аскорбігену. Ця форма аскорбінової кислоти майже не руйнується при подрібненні і переробці капусти.

Фармакологічні властивості і використання.

Комплекс хімічних речовин, що містяться в капусті, забезпечують їй багатосторонні терапевтичні властивості. Експериментальні й клінічні випробування свідчать про високу ефективність свіжого соку капусти при лікуванні виразкової хвороби шлунка і дванадцятипалої кишки. Основною діючою речовиною в цьому випадку вважається вітамін С, який має антигістамінні й антисеротонінові властивості, поліпшує ліпідний обмін, обмін тіаміну і холіну та метаболізм слизової оболонки шлунка, підвищуючи її

блідо-жовті, в густих головчатих китицях на верхівках довгих квітконосів. Плід — біб. Цвіте у червні — серпні.

Поширення Астрагалу шерстистоквіткового.

Зникаюча рослина (занесена до Червоної книги Української РСР). Трапляється на степових схилах у Лісостепу і дуже рідко — на півночі Степу.

Заготівля і зберігання Астрагалу шерстистоквіткового.

Використовують траву (*Herba Astragali dasycanthii*), зібрану під час масового цвітіння. Зрізають на висоті 5—7 см від поверхні ґрунту. Сушать траву під наметом або в добре провітрюваних приміщеннях, час від часу перемішуючи. Сухої сировини виходить 20 %. Аптеками не відпускається.

Хімічний склад Астрагалу шерстистоквіткового.

Трава Астрагалу шерстистоквіткового містить гліциризин, флавоноїди (кверцетин, кеміферол), полісахариди (арабін, басорин), крохмаль, барвники, органічні кислоти, тритерпенові сапоніни, слиз та сполуки заліза, кальцію, алюмінію, фосфору, магнію, натрію, барію, кремнію, стронцію, молібдену, ванадію і марганцю.

Фармакологічні властивості і використання. Препарати Астрагалу шерстистоквіткового виявляють седативну, гіпотензивну та кардіотонічну дію. Вони підвищують діурез, поліпшують функціональну діяльність печінки, позитивно впливають на процес зсідання крові. В науковій медицині настій Астрагалу шерстистоквіткового призначають при гіпертонії 1-го і 2-го ступенів, хронічній коронарній недостатності (стенокардії), при недостатності серцевосудинної системи, для лікування хронічних і гострих гломерулонефритів. Особливо ефективним є застосування препаратів Астрагалу шерстистоквіткового в початковій стадії цих хвороб, при схильності до набряків і переважанні збудливих процесів у нервовій системі. Ширше використовують Астрагал шерстистоквітковий в народній медицині. Його вживають ще як блювотний, кровоспинний, сечогінний та потогінний засіб, для зняття набряків різного походження, при золотусі, ревматичних болях у суглобах, кривавому проносі, випадінні матки. Зерна Астрагалу шерстистоквіткового й інших видів астрагалу використовують для приготування кави.

Лікарські форми і застосування Астрагалу шерстистоквіткового.

ВНУТРІШНЬО — настій трав (10 г на 200 мл окропу і по 2—3 столові ложки 2—3 рази на день протягом 3—4 тижнів. РЕКТАЛЬНО — 50—75 мл настою на клізму, 1—2 рази на день. ЗОВНІШНЬО — ванни і примочки з настоєм, порошок для присипання ран.

АРТИШОК ПОСІВНИЙ

(артишок посевной, *Cynara scolymus*) — багаторічна трав'яниста рослина родини айстрових (складноцвітих). Стебло прямостояче, гіллясте, сіро-зелене, 0,5—1,5 (2) м заввишки. Листки великі, перистоторозсічені, іноді прості, знизу опушені. Квітки сині або синьофіолетові, зібрані у великі, до 25 см у діаметрі, кошики. Плід — сім'янка. Цвіте у червні — липні.

Поширення Артишоку посівного.

Походить із Середземномор'я. На Україні вирощують як овочеву рослину у відкритому (в південних районах) і закритому (у північних районах) ґрунті.

Сировина Артишоку посівного.

Споживають (відвареними або консервованими) зібрані до цвітіння кошики.

Хімічний склад Артишоку посівного.

Кошики Артишоку посівного містять білок (3 %), вуглеводи (10—15 %), аскорбінову кислоту, вітаміни В1 і В2, каротин, інулін та фенольну сполуку цинарин. У листках виявлено групу біологічно активних фенолокислот (кавова, хлорогенова, неохлаорогенова, кофейлхінна).

Фармакологічні властивості і використання Артишоку посівного.

Наявність цинарину зумовлює протисклеротичну, жовчогінну та сечогінну активність Артишоку посівного. Подібні властивості мають і фенолокислоти. Вони

при лікуванні сирим картопляним соком не відмічено. Для одержання соку добре помиті й витерті насухо бульби, без ростків і позеленілих ділянок, які містять підвищену кількість соланіну, разом з лупшайками труть на тертці або пропускають через м'ясорубку, а одержану мезгу віджимають через 2 шари марлі. Перетерту сирю картоплю широко використовують у дерматології й косметичці: лікують гноячкову екзему, піодермію, дерматити, опіки, гнійні рани, виразку гомілки та інші виразкові хвороби шкіри. У випадку виразки гомілки на всю уражену поверхню кладуть шар тертої сирої картоплі завтовшки 0,5—1 см, накривають серветкою з 6—8 шарів марлі й залишають у такому стані на 4—5 годин, періодично зволожуючи пов'язку свіжим соком картоплі. За умови щоденного проведення процедури виразки епітелізуються приблизно за 3 тижні. В косметичній практиці перетерту сирю або зварену «в мундирі» картоплю вводять до складу живильних масок (при сухій шкірі, сонячних опіках тощо). При катарах верхніх дихальних шляхів вдихають пару гарячої подавленої картоплі, звареної «в мундирі». Як діуретичний засіб рекомендується науковою і народною медициною картопляна дієта. Печену несолону картоплю вводять у раціон хворих на ниркові й серцево-судинні захворювання з набряками. Картопля є сировиною для одержання крохмалю, глюкози, спирту і молочної кислоти, які широко використовуються в лікувальній практиці. Крохмаль, зокрема, приймають всередину і в клізмах як обволакуючий засіб при отруєннях для захисту слизової оболонки шлунка. Застосовують його у вигляді киселю після звільнення шлунка. Останнім часом увагу дослідників привертає і надземна частина рослини як джерело для одержання алкалоїду соланіну, який за хімічною будовою близький до кортикостероїдів і серцевих глікозидів. У великих дозах соланін спричиняє тяжкі отруєння, а в малих зумовлює стійке й тривале зниження артеріального тиску, збільшує амплітуду і зменшує частоту серцевих скорочень, виявляє протизапальну, болетамувальну і протиалергічну дію. Це свідчить про те, що не випадково настій квіток картоплі використовують у народній медицині як засіб, що має гіпотензивні властивості і збуджує дихання.

Лікарські форми і застосування.

ВНУТРІШНЬО — сирій сік картоплі п'ють по півсклянки 3 рази на день (натщесерце, перед обідом і перед вечерею) протягом 2—3 тижнів, повторюючи курс лікування після тижневої перерви. Під час лікування соком фізіотерапевтичні процедури, медикаментозне лікування припиняють, дотримуються щадної дієти. Во-сени і навесні, коли загострення виразкової хвороби найбільш вірогідне, рекомендується пити сирій сік картоплі протягом 2 тижнів з профілактичною метою (дозу можна зменшити наполовину).

Сировина.

З лікувальною метою використовують бульби червоних сортів картоплі. У народній медицині використовують і квітки рослини.

Хімічний склад.

Бульби картоплі містять близько 25 % - сухої речовини, основними складовими частинами якої є крохмаль (80—85 %) і білок (до 3 %). Крім крохмалю, в бульбах є й інші вуглеводи — клітковина, пектинові речовини, моно- і олігосахариди. Білок картоплі містить 14 із 20 незамінних амінокислот, а коефіцієнт його поживної цінності порівняно з білком курячого

м'яса, який вважається найповноціннішим для харчування людини, становить 0,85. Багаті бульби картоплі і на вітаміни. В них є аскорбінова кислота (10—54 мг%), майже весь комплекс вітаміну В (тіамін, рибофлавін, піридоксин, фолієва і нікотинова кислоти), каротиноїди, токоферолі, нікотинамід, біотин та противиразковий фактор — вітамін С тощо. Близько 1 % сухої речовини припадає на долю мінеральних речовин — сполуки калію (до 568 мг%), фосфору (45—50 мг%), кальцію (12—15 мг%), заліза (1 мг%), сірки, марганцю, йоду, нікелю, кобальту, міді та ін. Крім того, в бульбах картоплі знайдено стерини (стигмастерин, кампестерин, ситостерин), ліпіди та органічні кислоти (кавову, хлорогенову, лимонну, щавлеву, яблучну). Вся надземна частина рослини і шкірка бульб містять глюкоалкалоїди, головними з яких є соланін і чаконін.

Фармакологічні властивості і використання.

Сік із бульб картоплі має антиацидні, протизапальні, ранозагоювальні, спазмолітичні й сечогінні властивості; він сприяє зниженню артеріального тиску (дія ацетилхоліну), нормалізує функцію кишечника. Застосування картопляного соку показане і дає добрий терапевтичний ефект при гастритах і виразковій хворобі, які супроводяться підвищеною секрецією шлункового соку, при спастичних запорах і диспепсії та при стійких головних болях. Побічних явищ

активізують утворення жовчі, підвищують діурез, збільшують кількість сечовини, що виводиться з організму, регулюють функцію щитовидної залози. Використовують Артишок посівний у вигляді салатів або відварюють. Його рекомендують вживати при захворюваннях печінки, при діабеті й атеросклерозі, людям похилого віку, а також при отруєнні опіумом. Відвар кошиків Артишоку посівного використовують при запорах і захворюваннях печінки.

АРНІКА ГІРСЬКА

(ангельське зілля, баранка, скусівник гірський, трава бараня, чарник; арника горная, *Arnica montana*) — багаторічна трав'яниста залозисто-пухнаста рослина родини айстрових (складноцвітих). Стебло прямостояче, 15—80 см заввишки, при основі — з розеткою з 4 овальних або довгасто-овальних листків. Стеблові листки сидять, супротивні, довгасті або ланцетні. Квітки оранжеві, в одиничних кошиках на верхівці стебла і гілок: крайові — язичкові, маточкові; серединні — трубчасті, двостатеві. Плід — сім'янка. Цвіте у червні — серпні.

Поширення Арніки гірської.

Трапляється в Карпатах, зрідка — в Житомирській області на луках, узліссях, по чагарниках, у гірських лісах. Рослина потребує ОХОРОНИ! Заготівля і зберігання. Використовують квіткові кошики (*Flores Arnicae*). Збирають на початку цвітіння рослини (коли язичкові квітки спрямовані вгору), зрізаючи так, щоб залишок квітконоса не перевищував 1 см. Сушать у сушарні

при температурі 55—60 ° або під наметом чи на горіщі з наступним досушуванням у печі, щоб знищити яйця комах. Сухої сировини виходить 20—22 % . Строк придатності — 2 роки.

Сировина відпускається аптеками.

Хімічний склад Арніки гірської.

У кошиках Арніки гірської виявлено арніцин (близько 4 %), ефірну олію (0,016%), каротиноїди, флавоноїди, арніфолін, цинарин, дубильні речовини, інулін, холін, слиз, органічні кислоти (молочну, фумарову, яблучну), аскорбінову кислоту (21 мг%), смолисті речовини.

Фармакологічні властивості і використання Арніки гірської.

Препарати Арніки гірської мають кровоспинні, жовчогінні, протисклеротичні, подразнювальні та бактеріостатичні властивості. Вони здатні усувати запори, зумовлені атонією товстої кишки, посилювати скорочення матки, розширяти мозкові судини, тонізуюче й стимулююче впливати на центральну нервову систему. У великих дозах препарати Арніки гірської діють заспокійливо. Внутрішньо препарати Арніки гірської використовують як ефективні засоби при маткових кровотечах (після пологів, викиднів, абортів), при стенокардії, міокардитах, гіпертонічній хворобі, кардіосклерозі, після мозкових крововиливів для швидшого відновлення функціонального стану центральної нервової системи, при нічному мимовільному сечовиділенні. В поєднанні з іншими лікарськими рослинами Арніку гірську рекомендують хворим на гепатит, холецистит та холангіт. Зовнішньо (у вигляді примочок, компресів тощо) настойку і настій квіток Арніки гірської призначають для лікування забитих місць, гематом, гноячкових захворювань шкіри, трофічних виразок, опіків і відморожень, при болю у м'язах, при переломах кісток, вивихах суглобів, герпесі, фурункульозі тощо.

Лікарські форми і застосування Арніки гірської.

ВНУТРІШНЬО — настій квіткових кошиків (10 г на 200 мл окропу) по 1 столовій ложці 3 рази на день після їди, на молоці; настойку (у співвідношенні 1:10, на 70 %-ному спирті) — по 30—40 крапель 2—3 рази на день до їди, на воді або на молоці: настій суміші квіток Арніки гірської, нагідок лікарських, бобівника трилистого і вербени лікарської у співвідношенні 1:2:1,5:1 (2 столові ложки на 300 мл окропу настоюють у термосі 10—12 годин) по чверті склянки тричі на день перед їдою при гепатиті, холециститі та холангіті. ЗОВНІШНЬО — настій або розведену в 5—10 частинах води настойку у вигляді компресів, примочок тощо.

кропиви приймають по 2—3 г на прийом (запиваючи водою) 3 рази на день; столову ложку суміші кори крушини ламкої (60 г), листя кропиви дводомної (20 г) і трави деревіно звичайного (20 г) варять 10 хвилин у двох склянках води і п'ють по половині чи одній склянці на ніч для поліпшення травлення; столову ложку суміші листя кропиви дводомної (50 г), коріння кропиви дводомної і солодки голої (по 30 г) настоюють 15—20 хвилин на склянці окропу і п'ють по 1 склянці 2 рази на день при хронічному запаленні нирок; розтерту на порошок суміш насіння кропиви дводомної (50 г), спор плауна булавовидного (20 г) і цукру (30 г) приймають по 1 чайній ложці 3 рази на день при нирково-кам'яній хворобі; розтерту на порошок суміш (порівну) листя кропиви дводомної, шавалії лікарської і подо-рожника ланцетлистого вживають по 1 чайній ложці 3 рази на день при хронічному гепатохолециститі; салат: помите молоде листя кропиви дводомної занурюють на 5 хвилин в окріп, відкидають на сито, подрібнюють, додають оцту, прикрашають кусочками вареного яйця і заправляють вершками (на 150 г кропиви беруть одне яйце, 20 г вершків, сіль та оцет).

ЗОВНІШНЬО — при м'язовому і суглобовому ревматизмі нажаляють болісні місця кропивою.

Вживання препаратів кропиви дводомної всередину протипоказане при гінекологічних кровотечах у хворих з поліпами і різними пухлинними захворюваннями яєчників і матки. Існує думка (експериментально підтверджена), що гемостатичні властивості має свіже листя кропиви або сік, сухе ж листя кровоспинної дії не виявляє .

КАРТОПЛЯ

(картофель, *Solanum tuberosum*)— однорічна (в культурі) та багаторічна (в дикому стані) трав'яниста бульбоутворююча рослина родини пасльонових. Стебел кілька, вони прямостоячі або висхідні, ребристі, розгалужені, 60—100 см заввишки. Листки переривчасто-непарноперисті, з 7—11 яйцевидними листочками. Квітки двостатеві, правильні, у верхівкових завійках; віночок зрослопелюстковий, білий, блідо-рожевий або фіолетовий. Плід — ягода. Цвіте у червні — липні.

Поширення.

Походить з Південної Америки. На Україні картоплю вирощують як цінну продовольчу, технічну та кормову культуру.

з наявністю в рослині значної кількості філохінону (вітамін К), який впливає на синтез протромбіну в печінці. Діуретичний ефект залежить від флаво- йодів та органічних кислот (гліколова і гліцерінова). Загальнозміцнюючі властивості пояснюються наявністю значної кількості хлорофілу, який, як встановлено експериментально, виявляє стимулюючу й тонізуючу дію, активізує основний обмін речовин, посилює діяльність серцево-судинної системи і дихального центру, стимулює грануляцію та епітелізацію уражених тканин. Крім того, препарати з кропиви дводомної збільшують кількість еритроцитів і нормалізують склад крові (кровотворна дія заліза), зменшують кількість цукру в крові, виявляють протизапальну дію, підвищують регенерацію слизових оболонок шлунково-кишкового тракту, мають судинозвужувальний вплив, сприяють нормалізації порушеного менструального циклу. Хімічний склад кропиви дає змогу віднести її й до вітамінних засобів. Застосовують кропиву переважно як кровоспинний засіб (при легеневих, кишкових, маткових, гемороїдальних та інших кровотечах). Поряд з цим препарати з листя кропиви є ефективним засобом при атеросклерозі, залізодефіцитній анемії, холециститах, гастритах, виразковій хворобі шлунка і дванадцятипалої кишки, розладах травлення, цукровому діабеті, гіповітамінозі та гіпогалакції. Як сечогінний засіб препарати кропиви показані при нирковокам'яній хворобі, асциті, набряках і ревматизмі. Кропива дводомна входить до складу шлункових чаїв, проносних чаїв і вітамінних чаїв, до складу препарату алахол, який використовують при гепатитах, холециститах і хронічних запорах. До складу лікувально-профілактичного харчового раціону включають салати з молодого листя рослини. Препарати з кропиви дводомної застосовують у дерматології й косметичці. Всередину настій з листя кропиви вживають при комплексному лікуванні вугрів. Відваром листя на розведеному водою оцті (приготування див. у статті Кропива жалка) миють голову при круговій або гніздовій плісивості, себорей, облісінні, перед-часному посивінні. В разі облісіння й передчасного посивіння терапевтичний ефект можна посилити одночасним прийманням всередину настою з листя кропиви. Свіжим соком лікують варикозні виразки й заплісності (див. статтю Кропива жалка).

Лікарські форми і застосування.

ВНУТРІШНЬО — настій листя кропиви (10 г, або 2 столові ложки сировини на 200 мл окропу) по половині або чверті склянки 3—5 раз на день до їди; екстракт кропиви рідкий по 25—30 крапель 3 рази на день за 30 хв до їди; свіжий сік кропиви по 1 чайній ложці 3 рази на день; відвар суміші (порівну) коріння і насіння кропиви (40—50 г суміші на 400 мл окропу, варити, поки не залишиться половина рідини) по 3 столові ложки 4—5 раз на день; порошок з насіння

АСТРАГАЛ ДАТСЬКИЙ

(*Astragalus danicus*; **астрагал датський**) - багаторічна трав'яниста рослина родини бобових. Стебло лежаче або висхідне, розгалужене, 10—40 см заввишки. Листки чергові, непарноперисті, з 15—25 довгасто-овальними листочками. Квітки зигоморфні, майже сидячі, пурпурово-фіолетові, в головчастих китцях. Плід — біб. Цвіте у червні — липні.

Поширення.

Трапляється переважно в східній частині Лісостепу на полях, степових схилах, сухих луках, лісових галявинах і узліссях.

Сировина.

Використовують траву, зібрану під час цвітіння рослини.

Рослина неофіційна.

Хімічний склад.

Листки Астрагала датського містять кумарини (0,13%), аскорбінову кислоту (220 мг %), флавоноїди і сапоніни.

Фармакологічні властивості і використання.

Препарати Астрагала датського мають тонізуючі властивості й використовуються в народній медицині при гіпертонії, головному болю, жіночих хворобах, від надсади, як засіб, що знімає втому.

Лікарські форми і застосування.

Настій трави (2 столові ложки на 300 мл охолодженої перекип'яченої води, настоюють 4 години) по 50 мл 3—4 рази на день.

АГАВА АМЕРИКАНСЬКА

(*Agave americana*; **агава американська**) - багаторічна трав'яниста рослина родини агавових. Стебло укорочене, біля основи має розетку видовжених м'ясистих листків з пилуватим краєм. Квітки двостатеві, зелено-жовті, на високому квітконосі, в багатоквітковій волоті. Плід — коробочка. Цвіте на 15—30 році життя, після чого вся надземна частина відмирає, а з кореневища утворюються нові пагони.

Поширення Агави американської.

Батьківщина — Південна Америка. На теренах колишнього СРСР вирощують як кімнатну та оранжерейну декоративну рослину, а на Кримському та Кавказькому узбережжях Чорного моря — у відкритому ґрунті.

Сировина.

Використовують листя, сік і порошок з висушеного листя.

Рослина неофіційна.**Хімічний склад.**

Листки містять стероїдні сапоніни. Серцевина нижньої частини квітконоса багата на цукри.

Фармакологічні властивості і використання Агави американської.

За фармакологічною дією Агава американська схожа на **алоє деревовидне**, її використовують як знезаражуючий, протизапальний, болетамувальний, жарознижувальний та відхаркувальний засіб. Цілі листки, попередньо очищені від шкірки, прикладають до ран і нарізів, використовують при ішіасі, ревматизмі та інших захворюваннях суглобів. Свіжий сік, настій або порошок рекомендують

сім'янка. Цвіте у червні — серпні.

Поширення.

Кропива дводомна росте по всій території України на трохи вологих місцях серед чагарників, у лісах, біля парканів, уздовж доріг, по засмічених місцях, де багато нітратів.

Заготівля і зберігання.

Для лікарських потреб використовують листя, коріння і насіння. Листя збирають під час цвітіння рослини, відокремлюючи його від стебла, і сушать обов'язково в затінку, по змозі швидко. Сушіння припиняють, коли центральні жилки стають ламкими. Сухой сировини виходить 18 % . Зберігають у приміщеннях, що не мають прямого сонячного освітлення. Строк придатності — 2 роки. Листя кропиви дводомної відпускається аптеками. Коріння копають восени. Помивши і звільнивши від наземної частини, його розстиляють на відкритих майданчиках і сушать. При несприятливих погодних умовах сушіння проводять під укриттям або в приміщенні, яке добре провітрюється. Сухого коріння виходить 25 % . Насіння заготовляють у період повної стиглості, зрізуючи цілі рослини, які після досушування обмолочують, а насіння просівають через сито. Коріння і насіння, в науковій медицині не використовують.

Хімічний склад.

Листя кропиви дводомної містить глікозид уртицину, дубильні речовини (понад 2 %), каротиноїди (каротин, ксантофіл, ксантофілепоксид, віолак-сантин), хлорофіл (до 5%), вітаміни С, В2, В3, органічні кислоти, мікро- і макроелементи (кремній, залізо — 41 мг% , мідь — 1,3 мг% , марганець — 8,2 мг% , бор — 4,3 мг% , титан — 2,7 мг% , нікель — 0,03 мг%). У свіжому листі, крім того, є значна кількість вітаміну К, який при сушінні сировини руйнується. В корінні кропиви є таніни, алкалоїд нікотин і вітамін С; в насінні — жирна олія (16—33%), головною складовою частиною якої є лінолева кислота (73,6 %).

Фармакологічні властивості і використання.

Кропива дводомна має кровоспинні, сечогінні та загальнозміцнюючі властивості, виявляє слабку жовчогінну дію. Гемостатичні властивості пов'язані

фолієву кислоту (8 мкг/100) і незначну кількість інших вітамінів (С, В, В2, В6, нікотинову кислоту і р-ка-ротин).

Фармакологічні властивості і використання.

Сік і м'якуш кавуна мають сечогінні й жовчогінні властивості, добре гамують спрагу при гарячці. Ніжна клітковина кавунів збуджує перистальтику кишок, прискорює виведення з організму холестерину, виявляє легку послаблюючу дію. При каменях у жовчному міхурі, циститах, нефритах, пієлонефритах і нирковокам'яній хворобі (уратний, кальцієвооксалатний і цистиновий уролітіаз з випадінням солей у кислому середовищі) рекомендується щодня вживати по 2—2,5 кг свіжих кавунів. Тривале вживання м'якуша Кавуна виліковує хронічні гастрити, покращує стан хворих на атеросклероз і цукровий діабет. При хронічній недостатності кровообігу, гіпертонії, нефритах, пієлоциститах, подагрі, хворобах печінки і жовчного міхура призначають кавунні розвантажувальні дні, які, залежно від стану хворого, проводять два рази на тиждень або один раз на десять днів. У розвантажувальні дні хворий одержує лише 1,5 кг кавуна, з'їдає його за 5 прийомів. Розвантажувальні дні треба проводити під контролем лікаря. Як сечогінний засіб свіжий або квашений кавун корисний при ожирінні. Насінням кавуна виганяють глистів, а розтерте насіння з молоком вживають при маткових кровотечах. Як сечогінний засіб використовують і шкірку кавуна.

Лікарські форми і застосування.

ВНУТРІШНЬО—настій сухих шкірок (80—100 г сировини на 500 мл окропу, настоюють до охолодження) по півсклянки 4—5 раз на день при гострих і хронічних запаленнях товстого кишечника; відвар шкірок (20 г сухих або свіжих шкірок на 200 мл окропу) по півсклянки 3—4 рази на день як сечогінний засіб

КРОПИВА ДВОДОМНА

(кропива велика; крапива двудомная, *Urtica dioica* L.) — дводомна багаторічна трав'яниста вкрита жалкими волосками рослина родини кропивових. Стебло прямостояче, тупочотиригранне, 50—150 см заввишки, розгалужене. Листки супротивні, черешкові, серцевидно-яйцевидні, яйцевидно-ланцетні або ланцетні, 7—14 см завдовжки, 2—4 см завширшки, загострені, зубчасто-пилчасті, з загнутими до верхівки великими зубцями. Квітки жовто-зелені, дрібні, одностатеві, у розгалужених колосовидних суцвіт'ях, трохи довших за черешки листків, у пазухах яких вони містяться; оцвітина чотири-роздільна. Плід—

при захворюваннях легень, шлунково-кишкового тракту (гастрити, коліти), при захворюваннях печінки, при жовтяниці. Лікарські форми і застосування. Свіжий сік п'ють по 20 крапель на столову ложку води тричі на день до їди. Настій подрібненого свіжого листа (50 г на 1 склянку води кімнатної температури, настоюють 6 годин, проціджують) приймають по 1 столовій ложці тричі на день до їди. Порошок з листя вживають по 0,2—0,5 г тричі на день до їди. При шлункових хворобах (особливо при диспепсії) суміш 1—5 чайних ложечок соку агаві і 1 столової ложки відвару полину гірко розводять у 0,5 л кип'яченої води і п'ють по 1 столовій ложці тричі на день.

АЙР ТРОСТИНОВИЙ

(лепеха звичайна, татарське зілля, ірниця, шуварник, сашина, гавір;

айр болотний, *Acorus calamus* L.) — багаторічна трав'яниста рослина родини ароїдних. Кореневище товсте, циліндричне, звивисте, жовтаво-зелене, вкрите зверху по спіралі темними широкими листовими рубцями, розташоване горизонтально, майже на поверхні. Стебло прямостояче, нерозгалужене, сплюснуте, з одного боку жолобкувате, з другого — гостроребристе, 80—125 см заввишки. Листки мечовидні. Квітки дрібні, зелено-жовті, двостатеві, зібрані в початок. Плід — шкіряста червона ягода. Цвіте у травні — липні.

Поширення.

Росте майже по всій території України по берегах річок

і водоїм, на болотах і болотистих луках, по днинах балок.

Заготівля і зберігання.

Використовують сушені і свіжі коре-невища. Для сушіння кореневища викопують восени і рано навесні, миють, пров'ялюють на відкритому повітрі, розрізають на куски 15—20 см і сушать у сушарках при температурі 25—30°. Сухой сировини виходить 22—23 %. Сировина гігроскопічна, тому її слід зберігати в сухому місці в закритій тарі. Строк придатності — 3 роки. Сировина відпускається аптеками.

Хімічний склад.

Кореневище А. т. містить ефірну олію (до 5%), гіркий глікозид акорин, аскорбінову кислоту (150 мг%), дубильні речовини, крохмаль, смоли тощо. До складу ефірної олії входять а-пінен, а-камфен, а-камфора, спирти борнеол, евгенол метилевгенол, циклічні сескві-терпени та їхні похідні тощо.

Фармакологічні властивості й ви-користання.

Аір проявляє тонізуючі, протизапальні, знеболюючі, відхаркувальні, жовчогінні, антибактеріальні та дезинфікуючі властивості. Наявні біологічно активні речовини збуджують закінчення смакових рецепторів посилюють рефлексорне виділення шлункового соку, збільшують кількість соляної кислоти в ньому (малі дози Аіра тростинного діють протилежно), активізують жовчовидільну функцію печінки, підвищують тонус жовчного міхура і збільшують діурез. ВНУТРІШНЬО препарати Аіра тростинного призначають при неспецифічних порушеннях функції травного тракту (розлад травлення і секреції шлунка, ахілія, запалення кишок, кишкові коліки, метеоризм), як загальнозміцнюючий засіб (при фізичному перевантаженні, після тяжких хвороб і операцій, у похилому віці). В гінекології Аір тростинний використовують при гіпоменструальному синдромі, вторинній аменореї на ґрунті недостатньої функції яєчників, при ослабленні лібідо і патологічному перебігу клімаксу. Народна медицина, крім цього, рекомендує вживати Аір тростинний при істерії, неврастенії, судорогах (судомі), асциті, бронхіті, бронхопневмонії, плевриті, відсутності апетиту, млявому травленні, запаленні та виразці шлунка, блюванні, діареї, хворобах жовчних шляхів, нирковокам'яній хворобі, нерегулярних менструаціях, як засіб, що посилює статеву активність. Сік кореневища вживали для посилення зору, поліпшення пам'яті і слуху та щоб позбутися звички до куріння. ЗОВНІШНЬО Аір тростинний використовують при полисінні, для полоскання при неприємному запаху з рота, стоматиті, для промивання гнійних ран і виразок, для спринцювань

квіток калачиків лісових, алтеї лікарської, бузини чорної і дивини густоквіткової (1—2 чайні ложки суміші на 200 мл окропу) для полоскання і примочок; теплий заливочок після проціджування настою квіток або листя калачиків прикладають до опіків 2—3 рази на день у вигляді припарок; настій пелюсток калачиків (дві пучки на 200 мл окропу, настоюють 10 хвилин) використовують теплим для компресів при тріщині заднього проходу; лосьйон при надмірній жирності шкіри обличчя; ванни при збільшенні селезінки.

КАВУН ЗВИЧАЙНИЙ

(арбуз обыкновенный, *Citrullus lanatus*) — однорічна однодомна трав'яниста шорстковолосиста рослина родини гарбузових. Стебло волохато-шорстке, лазяче (за допомогою дво-трироздільних вусиків), дуже розгалужене, п'ятигранне, 2—5 м завдовжки. Листки чергові, черешкові, до 20 см завдовжки, глибоко розділені на 3—5 вузеньких округлих часток, які в свою чергу надрізані на округлі часточки. Квітки одностатеві, одиничні; віночок — 5-роздільний, сірчасто-жовтий. Плід — велика, куляста або видовжена, зелена або білувата ягода, з соковитим червоним або жовтуватим м'якушем. Цвіте у червні — липні. Плоди достигають у серпні — вересні.

Поширення.

Кавун звичайний походить з напівпустель та пустель Південної Африки. На Україні, переважно в південних районах, його широко вирощують як харчову рослину.

Сировина.

З лікувальною метою використовують м'якуш і шкірку зрілих плодів, а також насіння. Рослина неофіційна.

Хімічний склад.

М'якуш кавуна містить до 8,7 % цукрів (переважно фруктоза), 0,1 % органічних кислот (яблучна, лимонна та інші), пектинові речовини (0,5%), клітковину (0,5%),

обривають так, щоб залишки черешків не перевищували 2 см. Квітки обривають до розпукування, з чашечками, але без квітконіжок. Коріння копають восени. В перший день зібрану сировину пров'ялюють на сонці, а потім досушують її під укриттям. Сухого листя виходить 16—17 % , квіток — 18 % , трави — 22 % . Зберігають сировину в сухому місці. Рослина неофіційна.

Хімічний склад.

Надземна частина рослини містить багато слизистих і дубильних речовин, цукри, каротин та вітамін С. У квітках, крім цього, є барвні речовини (мальвін, мальвідин).

Фармакологічні властивості і використання.

Калачики лісові виявляють пом'якшувальну, відхаркувальну, обволікаючу, заспокійливу та болетамувальну дію. Слиз має велику адсорбційну поверхню і діє антитоксично. Препарати калачиків лісових приймають всередину при захворюваннях дихальних шляхів (бронхіт, сухий не-стримний кашель, охриплість тощо) , при запальних процесах у шлунку і кишечнику та при діарії. Для посилення терапевтичного ефекту квітки й листя калачиків лісових поєднують з квітками гречки звичайної, підбілу звичайного і маку дикого та з травою медунки лікарської. Зовнішньо у вигляді полоскань, обмивань, примочок і припарок калачики лісові використовують при гінгівітах, запальних станах верхніх дихальних шляхів, при ангіні й геморої та для лікування опіків, ран, виразок, різних форм дисгідрозів та інших захворювань шкіри. Часто калачики лісові використовують як заміник алтеї лікарської. До складу лікувально-профілактичного раціону включають салати з молодого листя калачиків.

Лікарські форми і застосування.

ВНУТРІШНЬО — настій квіток або листя (1 столова ложка сировини на 400 мл окропу, настоюють 1 годину) по пів-склянки 3 рази на день до їди, підсолоджуючи медом; настій листя (2 чайні ложки сировини на 200 мл холодної кип'яченої води, настоюють 3—5 годин) п'ють ковтками по 1 склянці на день; напар суміші (порівну) квіток калачиків лісових, гречки звичайної, підбілу звичайного, маку дикого і трави медунки лікарської (50 г суміші на 1 л окропу, напарюють у термосі ніч) по 1 склянці 5 раз на день; салат — помите листя калачиків занурюють на 1 хвилину в окріп, подрібнюють, додають цибулі, хрону і солі, перемішують, заправляють вершками (на 100 г листя калачиків беруть 25 г ріпчастої цибулі, 25 г тертого хрону, 20 г вершків та сіль).

ЗОВНІШНЬО — відвар суміші квіток і листя калачиків лісових (по 1 столовій ложці в 1 склянці води) для полоскання і примочок; настій суміші (порівну)

при кольпітах. Ванни з кореневищ Аїру тростинового призначають при рахіті й золотусі у дітей, гострій та хронічній формах артриту, спричинених порушенням обміну речовин, при хворобах жіночих статевих органів. Кореневища Аїру тростинового входять до складу мікстури М. Н. Здренко, шлункових чаїв, таблеток вікаліну та вікаїру, які вживають при виразковій хворобі шлунка і дванадцятипалої кишки та гіперацидному гастриті. Ефірну олію Аїру тростинового використовують у стоматології при лікуванні пародонтозу, при виготовленні зубних паст і препарату оліметину, який призначають при нирковокам'яній та жовчнокам'яній хворобах. У литовській народній медицині кореневищами Аїру тростинового в поєднанні з ялівцем звичайним, копитняком європейським, звіробоем звичайним, чебрецем звичайним і кмінном звичайним лікують ракові захворювання шлунково-кишкового тракту. Мисливці й туристи вживають молоді соковиті м'які частини А. т. як смачну і корисну їжу, що зміцнює ясна й запобігає псуванню зубів.

Лікарські форми і застосування.

ВНУТРІШНЬО — настій сухих кореневищ (10 г сировини на 200 мл окропу) по чверті склянки 3—4 рази на день за 30 хвилин до їди; настойку сухих кореневищ (готують у співвідношенні 1 : 5 на 40 % -ному спирті або горіліці) по половині чайної ложки 3 рази на день до їди; сік (свіже кореневище подрібнюють, видавлюють під пресом, проціджують через марлю, розводять 20 % -ним спиртом або горілкою у співвідношенні 1:1) по 1 чайній ложці 2—3 рази на день до їди протягом 2—3 місяців; суміш трави золототисячника малого, тирличу жовтого, сухих кореневищ Аїру тростинового., листя бобівника трилистого, трави полину звичайного, шкірки мандарина, 40 % -ного спирту у співвідношенні 3:4: 3 : 2 : 2 : 2 : 84 готують як настойку і приймають по 1—4 краплі на цукрі при печії, гострому гастриті з сильним больовим синдромом.

ЗОВНІШНЬО — настій сухих кореневищ для спринцювань (30 г сировини на 1 л окропу) застосовують 2 рази на день — зранку і ввечері; настій сухих кореневищ (1 чайна ложка на 300 мл окропу, настоюють 2 години, проціджують) застосовують теплим для полоскання ротової порожнини; настій сухих кореневищ (3 столові ложки на 0,5 л окіту) щовечора втирають у волохисту частину голови при швидкому випаданні волосся і полисінні.

АГРУС ЗВИЧАЙНИЙ

(Крыжовник обыкновенный, *Grossularia reclinata* L.) — багаторічна рослина родини агрусових. Кущ заввишки 60—150 см з колючими пагонами. Листки 3—5-лопатеві, зубчасті. Квітки сидять, з зеленуватими, червонуватими або пурпуровими пелюстками, одиничні або в 2—3-квіткових китицях. Плоди (несправжня ягода) округлі або видовжені, забарвлені в білий, жовтий, рожевий, червоний або чорний колір. Цвіте у травні — червні.

Поширення.

Вирощують у садах в усіх районах України.

Заготівля і зберігання.

З зелених і напівстиглих ягід виготовляють компоти та варення, із стиглих — соки, вина, мармелад, начинку для цукерок тощо. Ягоди можна сушити або маринувати.

Хімічний склад.

Плоди агрусу містять 6—10% цукрів (фруктоза, глюкоза, сахароза), до 2,3 % органічних кислот (переважно лимонна і яблучна), близько 1 % пектинових речовин, близько 2 % клітковини, аскорбінову кислоту (25—30 мг%), каротин (0,2 мг%), вітамін Е (0,56 мг%), фолієву кислоту, фенольні сполуки (катехіни, лейкоантоціани, антоціани, флавоноли, фенольні кислоти), сполуки калію, заліза, йоду, міді, марганцю, фтору та цинку.

Фармакологічні властивості і використання.

В народній медицині агрус використовують як вітамінний, сечогінний, жовчогінний та послаблюючий засіб, як засіб, що нормалізує артеріальний тиск, протидіє новоутворенням. Корисно вживати агрус при ате-

КАЛАЧИКИ ЛІСОВІ

мальва лісова, зензівер; просвірник лесной; *M. Sylvestris* — одно- або дворічна (дуже рідко — багаторічна) трав'яниста рослина родини мальвових. Стебло прямостояче або висхідне, 30—100 (120) см заввишки, галузисте, вкрите жорсткими відстовбурченими волосками. Листки чергові, круглуато-серцевидні, 5—7-лопатеві, зарубчасто-зубчасті, м'яковолосисті, на довгих черешках, вкритих відстовбурченими жорсткими волосками. Квітки 30—40 мм у діаметрі, правильні, двостатеві, на довгих квітконіжках, по 2—5 у пазухах листків; віночок з 5 оберненояйцевидних, угорі — глибоковійчастих, ясно-рожевих, з малиново-червоними жилками пелюсток, у 3—4 рази

довших за чашечку. Плід — з численних, розміщених кільцем плодників-сім'янок. Цвіте з липня до вересня.

Поширення.

Калачики лісові трапляються в світлих лісах, серед чагарників, біля доріг, на полях, городах, засмічених місцях по всій території України, але частіше в лісових районах та на півночі Лісостепу.

Заготівля і зберігання.

Для виготовлення ліків використовують коріння, листя, квітки або траву. Листя або всю надземну частину (траву) заготовляють під час цвітіння рослини. Листя

КАЛАНХОЕ ДАЙГРЕМОНТА

(бріофілом Дайгремонта, живородка Дайгремонта; каланхое Дайгремонта *Kalanchoe daigremontiana*) — багаторічна трав'яниста сукулентна рослина родини товстолихих. Стебло міцне, пряме, при основі часто дерев'яніє. Листки супротивні, черешкові, м'ясисті, темно-зелені, блискучі, видовженотрикутні, на нижньому боці — з рожевувато-фіолетовими розводами, по краю зубчасті; на кінцях зубців утворюються т. з. «діт-ки» — маленькі рослини з листочками і корінцями. Квітки великі, дзвониковидні, рожевувато-фіолетові. Цвіте взимку.

Поширення каланхое Дайгремонта.

Батьківщина рослини — південно-західна частина острова Мадагаскар, де вона росте на піщаних ґрунтах. В Україні каланхое Дайгремонта розводять як кімнатну декоративну рослину.

Сировина.

З лікувальною метою використовують сік або свіже подрібнене листя (кашку). Рослина неофіційна.

Хімічний склад каланхое Дайгремонта ще не вивчено.

Фармакологічні властивості і використання каланхое Дайгремонта.

В народній медицині рослина відома своїми кровоспинними, протизапальними і ранозагоювальними властивостями. Використовують нарівні з каланхое перистим. Крім того, сік або подрібнене листя застосовують при висипах на шкірі й екземах, для зупинення кровотеч при пораненнях. Каланхое Дайгремонта виявляє преципітуючу активність і з цього погляду є перспективним для використання в судовомедичній практиці. За допомогою екстрактів з листя рослини можна ідентифікувати кров і слину людини, материнське молоко. Вид крові вдається ідентифікувати навіть тоді, коли давність плям становить 5 років. Розведений водою сік з листя каланхое закапують у ніс, і він викликає сильне чхання, коли є потреба прочистити гайморові порожнини, при простуді

росклерозі, крововиливах, пов'язаних із зниженням міцності кровоносних капілярів, при гіпертонії, анемії, послабленні діяльності шлунково-кишкового тракту, при хронічних запорах, захворюваннях нирок і сечового міхура. При порушенні обміну речовин і ожирінні рекомендується вживати протягом 3—4 тижнів багато ягід агрусу з одночасним обмеженням калорійності їжі.

ПРОТИПОКАЗАНО вживати агрус при виразковій хворобі шлунка і дванадцятипалої кишки в стадії загострення, при ентеритах і колітах, що супроводяться проносом.

АБРИКОС ЗВИЧАЙНИЙ

мореля, жерделя, рурега (абрикос обыкновенный) — листопадне дерево, рідше кущ родини розових. Листки чергові, широкі, яйцевидно-округлі, при основі майже серцевидні, цілісні, нерівнопилчасті. Квітки двостатеві, майже сидячі, 5-пелюсткові, білі або рожеві, одиничні, рідше — по дві в листових пазухах. Плід — соковито-м'ясиста кістянка, оранжева або жовта, з

бархатистоопушеною поверхнею. Цвіте у квітні — травні.

Поширення.

В дикому стані трапляється на Кавказі, в Туркменії. На Україні вирощують як промислову культуру в південних областях, рідше — в Лісостепу й на Поліссі.

Сировина.

Використовують плоди, насіння та абрикосову камедь.

Хімічний склад.

М'якуш плодів містить близько 27 % цукрів (переважно сахароза), понад 2,5 % органічних кислот (яблучна, лимонна, саліцилова, винна), пектини (1 %), бета-

каротин (1,6 мг %), аскорбінову кислоту (10 мг%), тіамін, рибофлавін, флавоноїди, калій (305 мг%), залізо, срібло тощо. У насінні є жирна олія (ЗО—50%), емульсин, глікозид амігдалін (у дикорослого абрикоса); в камеді є арабіноза (41 %), галактоза (44%), глюкоуронова кислота (16 %), мінеральні та білкові речовини.

Використання.

Лікувальна цінність плодів абрикоса зумовлена високим вмістом у них вітамінів, мікро- і макроелементів, цукрів тощо. Так, 100 г абрикосів впливають на процес кровотворення так само, як 40 мг заліза або 250 г свіжої печінки. Свіжі абрикоси корисно вживати під час вагітності, при анемії, захворюваннях шкіри, слизової оболонки ротової порожнини, при трофічних виразках гомілки, при серцево-судинних захворюваннях, що су-проводяться набряками. В останньому випадку корисно практикувати один раз на тиждень розвантажувальний день (протягом дня за 4 рази рівними порціями з'їдають 300 г намоченої кураги і випивають 0,5 л абрикосового соку з м'якушем). Сушені абрикоси (урюк, курага) рекомендують при атеросклерозі, коронарній недостатності як джерело добре засвоюваного калію. Дітям рекомендується вживати свіжі абрикоси при гіпо- й авітамінозах. При сонячних опіках лица використовують маски з свіжого абрикосового соку. Хворим на діабет і ожиріння свіжі й сушені абрикоси слід вживати в обмеженій кількості. Недоцільно призначати абрикоси для лікування і профілактики гіпотавітамінозу провітаміну А хворим на печінку та хворим зі зниженою функцією щитовидної залози, оскільки в цих випадках каротин не засвоюється. Насіння йде на виготовлення абрикосової олії, яку використовують так само, як персикову або мигдалеву олію. Споживається насіння і в харчуванні. Вживати насіння в їжу треба обережно, не більше як по 20 г за один раз, щоб не отруїтися. Абрикосова камедь виробляється у вигляді порошку білого або жовтуватого кольору й інколи використовується як обволікаючий засіб. У китайській народній медицині насіння абрикосів у злістому вигляді використовують як заспокійливий засіб при кашлі та гикавці, в суміші з іншими лікарськими рослинами — при бронхіті, трахеїті, ларингіті, коклюші та нефриті.

БАРВІНОК ПРЯМИЙ

(барвінок прямої, *Vinca erecta*) — багаторічна трав'яниста кореневищна рослина родини барвінкових. Стебла прямостоячі, численні, 15—50 см заввишки, утворюють куртини. Листки супротивні, сидячі, еліптичні, інколи яйцевидні або округлі, шкірясті, голі або слабо опушені. Квітки білі або блідо-голубі, поодинокі, в пазухах листків. Плід — з 2 листянок. Цвіте у квітні — травні.

спринцювань при запальних захворюваннях піхви, а звіробійну олію (у вигляді тампонів) — для лікування ерозії шийки матки. У народній медицині, крім усіх вищезазначених випадків, звіробій використовують при поліартриті, ішіасі, подагрі, туберкульозі легень з кровохарканням, мастопатії, різних запальних процесах, фурункулах тощо. Антибактеріальний препарат трави звіробою новоіманін використовують для лікування опіків і різних гнійних процесів в оториноларингології. В Болгарії із звіробою звичайного виробляють препарат пefлавіт, який використовують при капіляротоксикозах, гострих гломерулонефритах, атеросклерозі тощо.

Лікарські форми і застосування.

ВНУТРІШНЬО — відвар трави (10 г, або півтори столової ложки сировини на 200 мл окропу) по третині склянки 3 рази на день за 30 хвилин до їди; настійку трави (у співвідношенні 1:5, на 40 % -ному спирті) по 40—50 крапель 3—4 рази на день; настій трави для вигання глистів (15 г сировини на 100 мл окропу) по 90—150 мл 3 рази на день протягом трьох днів (дітям від одного до семи років), в останній день дають проносну сіль, а всього проводять три такі цикли з проміжками 10—12 днів; напар однієї столової ложки суміші трави звіробою звичайного, деревію звичайного і коріння дягеля лікарського (порівну) на склянці окропу випивають за півгодини перед сном при розумовій перевтомі, нервовому перенапруженні та безсонні.

ЗОВНІШНЬО —звіробійна олія (20 г свіжих суцвіть на 200 мл соняшникової олії, настоюють 14 днів, проціджують) для змащування хворих місць; настійку трави (у співвідношенні 1 : 5, на 40 % -ному спирті) по 30—40 крапель на півсклянки води для полоскань; настій трави {2 столові ложки сировини на 200 мл окропу, настоюють до охолодження, проціджують) для спринцювань (перед використанням розводять теплою кип'яченою водою у співвідношенні 1 : 5); суміш трави звіробою звичайного, кори дуба звичайного, коріння кропиви дводомної, пелюсток троянди білої, суцвіть цмину пісового, трави грициків звичайних, омели білої, кори верби білої, насіння льону звичайного, коренів живокосту лікарського, алгелі лікарської, трави гірчака перцевого і квіток нагідок лікарських (порівну) готують як відвар (4 столові ложки суміші на 2—3 л окропу, кип'ятять 20 хвилин, негайно проціджують) і використовують теплим для спринцювань двічі на день (вранці і ввечері) при білях.

приміщеннях або на горнищі. Штучне сушіння проводять при температурі до 40°. Сушіння вважається закінченим, коли стебла стають ламкими. Сухой сировини виходить 28—29 %. Зберігають у сухому, захищеному від світла приміщенні. Строк придатності — 3 роки. Сировина відпускається аптеками.

Хімічний склад.

Трава рослини містить дубильні речовини (10—12 %), флавоноїди (гіперозид, рутин, кверцетрин, мірицетин, лей-коантоціани), сапоніни, барвники (гіперин — 0,1—0,4 %, псевдогіперин, гіперин, франгулаемоди-нантранол), ефірну олію (0,2—0,3 %), смолисті речовини (17 %), каротин і аскорбінову кислоту.

Фармакологічні властивості і використання.

Найчастіше звіробій звичайний використовують при хворобах травного тракту. Пояснюється це тим, що його препарати зменшують спазми кишок та жовчних шляхів, нормалізують видільну функцію шлункових залоз, розширюють кровоносні судини, посилюють кровообіг, виявляють протизапальну дію на слизові оболонки травного тракту, в'яжучу та бактеріостатичну дію. Застосування звіробою звичайного показане і дає добрий терапевтичний ефект при дискінезіях жовчних шляхів, гепатитах, застої жовчі в жовчному міхурі, холециститах, жовчнокам'яній хворобі (у початковій стадії), гіпоацидному гастриті, метеоризмі, гострих і хронічних колітах, простих і кривавих проносах та геморої. Як сечогінний засіб звіробій використовують при нирковокам'яній хворобі (у початковій стадії) та при зниженні фільтраційної здатності нирок. Настойка трави звіробою виявилася ефективною при інвазії гостриками (гіменолепідоз і ентеробіоз). Препарати звіробою знімають спазм кровоносних судин (особливо капілярів), поліпшують венозний кровообіг і кровопостачання деяких внутрішніх органів, виявляють капіляророзміцнюючу дію. В ряді випадків звіробій призначають при порушеннях периферичного кровообігу з явищами застою, при мікроциркуляторних розладах. Особливістю цієї рослини є її здатність підвищувати чутливість шкіри до ультрафіолетового проміння. Фотосенсибілізуючі властивості рослини пов'язують з наявністю в ній гіперинину й використовують при лікуванні вітиліго. Препарати звіробою ефективні й при розладах нервової системи, нейродистонії, мігрені та при нічному нетриманні сечі у дітей. При місцевому застосуванні звіробою з особливою силою проявляється його протизапальна, в'яжуча і бактеріостатична властивості. Так, звіробійну олію з успіхом використовують при опіках, гінгівітах, пітиріазі обличчя, виразці гомілки та для гоєння ран. У стоматології настій і настойку трави звіробою використовують для полоскання ротової порожнини і змазувань ясен при неприємному запаху з рота, гінгівітах і стоматитах. У гінекологічній практиці настій трави використовують для

Поширення барвінку прямого

Ендем Середньої Азії. Ростає на північно-східних, південних і південно-східних схилах гір.

Заготівля і зберігання барвінку прямого

Використовують корені і кореневища, які заготовляють протягом усього періоду вегетації. Після викопування їх очищують, ріжуть на кусочки

по 2—3 см завдовжки, розкладають шаром 5—7 см і сушать, перевертаючи протягом дня 3—4 рази. Зберігають у сухому, добре провітрюваному приміщенні. Аптеками не відпускаються.

Хімічний склад барвінку прямого

Коріння барвінку прямого містить до 3 % алкалоїдів, у тому числі вінкамін, резерпін, скімінан та інші.

Фармакологічні властивості і використання барвінку прямого

Одержані з барвінку прямого препарати ервамін і вінсулін стимулюють мускулатуру матки й використовуються для зупинки післяпологових кровотеч. Вінсулін ефективний і як гіпотензивний засіб. Як матковий засіб запропоновано виннокам'яну сіль вінкаміну під назвою вінкаметрин. Дозволено до застосування препарат барвінкан гідрохлорид, який являє собою хлористоводневу сіль вінкаміну, виділеного з барвінку прямого. Цей препарат у терапевтичних дозах подібно до стрихніну або секуренину збуджує центральну нервову систему і, насамперед, підвищує рефлекторну збудливість спинного мозку. Барвінкан гідрохлорид призначається при астенії, м'явих паралічах, невриті, неврастенії, периферичних парезах, при ослабленні серцевої діяльності та при імпотенції. Препарат приймають і як тонізуючий засіб при загальній слабості після перенесених виснажливих хвороб.

БАРБАРИС ЗВИЧАЙНИЙ

(квасниця, кислянка, кисле дерево, кислич звичайний; барбарис обыкновенный, *Berberis vulgaris*) — гіллястий листопадний колючий кущ родини барбарисових, заввишки 1,2—2,5 м. Молоді пагони жовтуваті або жовтуваточервоні. Листки чергові, цілісні, оберненояйцевидні, по краю гостропилчастозубчасті. Квітки правильні, двостатеві, 6-пелюсткові, жовті, в пониклих пазушних китицях. Плід — яскраво-червона довгастоеліптична кисла ягода. Цвіте у травні — червні.

Поширення барбарису звичайного

Росте розсіяно по всій території України на узліссях, по чагарниках, на кам'янистих та гірських схилах, у підліску хвойних та мішаних лісів. Широко вирощується як декоративна рослина.

Заготівля і зберігання барбарису звичайного

Використовують корені (не товщі за 6 см), кору, листя і плоди. Корені заготовляють навесні (до початку розпускання бруньок) або восени (після досягання плодів), обтрушують від землі, відрізають почорнілі й гнилі частини, розрубують на куски по 10—20 см завдовжки, розщеплюють і сушать у добре провітрюваних приміщеннях, під наметом або в сушарках при температурі 45—50 °С. Кору заготовляють рано навесні, листя — одразу після цвітіння рослини. Сушать на горнищах під залізним дахом або під наметом з доброю вентиляцією, розстеляючи шаром у 3—5 см і періодично перегортаючи. Готову сировину зберігають у добре провітрюваних приміщеннях. Строк придатності — 3 роки. Листя барбарису звичайного (*Folium Berberidis*) відпускаються аптеками.

Хімічний склад барбарису звичайного

Усі органи барбарису звичайного містять дубильні речовини, ефірну олію, алкалоїди (берберин — головний алкалоїд, оксиберберин, пальматин, тетрагідропальматин, барбамін, оксианкантин, ятроридин, колумбамін, магнофлорин, ізотетрандин) та ін. Вміст берберину в корінні досягає 1,5 %. У плодах — 3,5—6 % органічних кислот (яблучна, лимонна, винна та інші), є цукри (до 7,7 %), пектин

ЗВІРОБІЙ ЗВИЧАЙНИЙ

полину звичайного в 1 склянці окропу вживають по 1 столовій ложці тричі на день при алкоголізмі;

при грипі 4 столові ложки суміші (порівну) трави золототисячника малого, листя бобівника трилистого і квіток ромашки лікарської заливають 3 склянками окропу, настоюють 10 хвилин і випивають за день, а ввечері випивають 100 г горілки, нагрітої з 1 ложкою меду.

ЗОВНІШНЬО — настойку трави на прованській олії у співвідношенні 1 : 10 (настоюють 20 діб) для змащувань виразки гомілки 1—2 рази на день.

ЗВІРОБІЙ ЗВИЧАЙНИЙ

божа кривця, заяча кривця, кривавник, стокривця; звербой продырявленный, Нуретсит регіогаїт — багаторічна трав'яниста рослина родини звіробійних. Стебло прямостояче, голе, вгорі розгалужене, круглясте або з двома підвищеними лініями, 30—60 см заввишки. Листки супротивні, сидять цілокраї, видовженоовальні, тупі, з просвітчастими крапчастими

залозками. Квітки правильні, двостатеві, 5-пелюсткові, зібрані в щитковидну волоть або нещільну китицю; пелюстки золотаво-жовті видовженоовальні, з чорними крапками. Плід — коробочка. Цвіте з червня до вересня.

Поширення.

Рослина трапляється по всій території України на відкритих сухих місцях, на схилах, по чагарниках.

Заготівля і зберігання.

Для виготовлення ліків використовують траву, зібрану на початку цвітіння рослини. Зрізують вкриті листям верхівки стебел з суцвіттями, які потім зв'язують невеликими пучками і сушать, розвісивши їх у закритих від сонця

гарячковим станом та при грипі.

Трава золототисячника входить до складу апетитних чаїв, шлункових чаїв та гіркої настойки, для виготовлення якої беруть 60 частин трави 3. м., 60 частин листя бобівника трилистого, 30 частин кореневища айру тростинного, 30 частин трави полину гіркого, 15 частин шкірки з плодів мандарина і 40 % -ний спирт у такій кількості, щоб можна було виготовити 1 л настойки.

Побічної дії препарати золототисячника малого не виявляють, але передозування спричинює розлади травлення.

Лікарські форми і застосування золототисячника малого.

ВНУТРІШНЬО — настойку трави гірку по 10—20 крапель 2—3 рази на день за 15—20 хвилин до їди для підвищення апетиту й поліпшення травлення;

настій трави (10 г сировини на 200 мл окропу) п'ють теплим по половині або третині склянки 2—3 рази на день за 30 хвилин до їди для збудження апетиту й поліпшення травлення при зниженій функції шлунково-кишкового тракту;

настій трави (1 столова ложка сировини на 1 л окропу) по півсклянки тричі на день за півгодини до їди при гіперацидному гастриті, що супроводиться печією;

настій суміші 3 столових ложок трави золототисячника малого і 3 столових ложок трави звіробою звичайного на 5 склянках окропу п'ють по півсклянки 4—5 раз на день при хронічному гіперацидному гастриті, що супроводиться розладом функції кишківника;

настій однієї столової ложки суміші трави золототисячника малого (25 г), чистотілу звичайного (25 г), рутки лікарської (25 г) і коріння кульбаби лікарської (25 г) на 1 склянці окропу п'ють по півсклянки 3—4 рази на день як жовчогінний засіб;

настій трави (20 г сировини на 200 мл окропу) по третині склянки тричі на день для прискорення скорочення матки в післяпологовий період, для зупинки маткової кровотечі після абортів, при запальних захворюваннях жіночих статевих органів;

дві столові ложки суміші трави золототисячника малого (20 г), шавлії лікарської (20 г), кропиви дводомної (40 г) і подорожника великого (40 г) заливають 500 мл окропу, настоюють 2 години і п'ють по півсклянки тричі на день при післяпологових запальних захворюваннях (ендометрит, метроендометрит, сепсис);

відвар 1 столової ложки суміші 4 частин золототисячника малого і 1 частини

(0,4—0,6 %), аскорбінова кислота (20—55 мг%), дубильні речовини, барвники, флавоноїди (катехіни, лейкоантоціани, антоціани, флавоноли), фенолокислоти. Плоди і листя містять і лютенін та вітамін К.

Фармакологічні властивості і використання барбарису звичайного

Препарати барбарису звичайного виявляють седативну, протизапальну, жовчогінну та сечогінну дію. Як жовчогінний засіб барбарис використовують при дискінезії жовчних шляхів (при гіперкінетичній формі), гепатиті, гепатохолециститі, жовчнокам'яній хворобі, не ускладненій жовтяницею. Ефективним є використання барбарису при запальних процесах у сечових органах (гломерулитах, пієлонефриті, геморагічному циститі). В акушерсько-гінекологічній практиці настойку з листя і коріння барбарису застосовують при атонічних кровотечах у післяпологовий період, при ендометриті, кровотечах у клімактеричний період. У народній медицині, крім того, відвар кори і коріння використовують при малярії, плевриті, туберкульозі, нирковокам'яній хворобі, набряках, подагрі, ревматизмі, люмбаго; настойку листя — при хворобах печінки і при малярійному збільшенні селезінки; відвар квіток — при захворюваннях серця і при малярії. Сік з плодів барбарису використовують як жовчогінний, як такий, що поліпшує кровообіг, та як легкий, послаблюючий засіб. Він добре тамує спрагу, збуджує апетит, знижує температуру тіла. Корисно вживати сік і при запаленні легень, при гарячці та кашлі.

Лікарські форми і застосування барбарису звичайного

ВНУТРІШНЬО — настойку листя (у співвідношенні 1:5, на 40 % -ному спирті) по 30—40 крапель 2—3 рази на день 2—3 тижні; настій листя (1 столова ложка на склянці окропу) по 1 столовій ложці 3—4 рази на день; свіжий сік плодів по 1—2 столовій ложці на день; берберину бісульфат (Berberini bisulfas) по 1—2 таблетки 3 рази на день 2—4 тижні. ПРОТИПОКАЗАНО вживати препарати барбарису при вагітності і в післяпологовий період при затримці в матці оболонок і частин дитячого місця

БАДАН ТОВСТОЛИСТИЙ

(бадан толстолистный, *Bergenia crassifolia*) — багаторічна трав'яниста рослина родини лонікаєвих. Має товсте повзуче циліндричне кореневище до 1 м завдовжки. Стебло (квітконосна стрілка) безлисте, до 50 см заввишки. Листки шкірясті, блискучі, довгочерешкові, цілісні, округлі, зимуючі, до 35 см завдовжки, в прикореневій розетці. Квітки правильні, двостатеві, дзвіночковидні, лілово-червоні, в щільному верхівковому волотисто-щитковидному суцвітті. Плід — коробочка. Цвіте у травні — червні.

Поширення Бадану товстолистого

Походить з Алтаю. На Україні вирощується переважно в ботанічних садах.

Заготівля і зберігання Бадану товстолистого

Використовують кореневища (*Rhizoma Bergeniae*), зібрані в липні — серпні, їх миють, ріжуть на куски до 20 см, попередньо пром'якують і досушують на відкритому повітрі

протягом 3 тижнів. Зберігають у добре провітрюваних приміщеннях. Строк придатності — 4 роки. Аптеками не відпускається.

Хімічний склад Бадану товстолистого

Корені й кореневища містять дубильні речовини (15—28 %), цукри, вільні поліфеноли, глікозид бергенін, крохмаль. У листі виявлено дубильні речовини, глікозид арбутин (10—20 %), вільний гідрохінон (2—4 %).

Фармакологічні властивості і використання Бадану товстолистого

Препарати Бадану товстолистого виявляють кровоспинну, протизапальну, бактерицидну і в'язучу дію. Вони зумовлюють поверхнєве ущільнення тканин, пригнічення секретії залоз, зменшення болю, прискорюють частоту серцевих скорочень, знижують артеріальний тиск, зміцнюють стінки капілярів, справляють місцеву судинозвужувальну дію, проявляють активність по відношенню до дизентерійної і черевнотифозної паличок. Препарати Бадану товстолистого призначають при неінфекційних колітах і ентероколітах, а в комбінації з сульфаніламидами й антибіотиками — при дизентерії. В гінекології Бадан товстолистий застосовують при надмірних менструаціях і кровотечах після абортів, геморагічних метропатіях, фіброміомі матки; зовнішньо — для лікування ерозії шийки матки. В стоматологічній практиці Бадан товстолистий використовують у вигляді полоскань при стоматитах і гінгівітах. У народній медицині настій кореневищ і коріння п'ють і при хворобах горла та ротової порожнини, при шлунково-кишкових захворюваннях, лихоманці й головному болю. Зовнішньо порошок кореневищ Бадану товстолистого використовують як протизапальний засіб і для присипання ран. Добре вимочені кореневища Бадану товстолистого придатні в їжу, а з сухого листя готують чагирський, або монгольський, чай, що має тонізу-

двостатеві, зібрані у верхній частині стебла щитковидною волоттю, — віночок рожевий, з тонкою циліндричною трубкою і п'ятироздільним відгином. Плід — коробочка. Цвіте у липні — серпні.

Поширення.

Росте на сухих луках, лісових галявинах, узліссях і степових схилах по всій території України. Заготівля і зберігання. Для виготовлення ліків використовують траву, яку збирають на початку цвітіння рослини. Зрізані під приземною розеткою листків стебла сушать у провітрюваному приміщенні або в затінку на відкритому повітрі. Сухой сировини виходить 25—26 %. Строк придатності — 2 роки. Сировина відпускається аптеками.

Хімічний склад.

Трава золототисячника малого містить 0,6—1 % алкалоїдів (переважно генціанін), гіркі глікозиди (еритаурин, ери-троцентаурин та інші), флавоноїди (апіїн, лютеолін, космозеїн, апігенін, скутеляреїн, рутин, астрагалін, кверцимеритрин, кемпферол, кверцетин, хризоеїол та інші), тритерпеноїди (переважно олеанолева кислота), фітостерини та ефірну олію. У свіжій траві є аскорбінова кислота й каротиноїди, але при сушінні вони майже повністю руйнуються.

Фармакологічні властивості і використання золототисячника малого.

Золототисячник малий стимулює секретію залоз травного тракту, підвищує жовчовиділення, посилює перистальтику кишок і скорочення м'язів матки, виявляє протизапальну, болетамувальну, слабку проносну і глистогінну дію. У науковій медицині золототисячник використовують як гіркоту для збудження апетиту, покращення травлення й посилення перистальтики кишок. Настій трави золототисячника виявляє терапевтичну активність при гіпацидному гастриті, деяких диспепсіях, метеоризмі, захворюваннях печінки, жовчного міхура й нирок та при глістах.

В акушерсько-гінекологічній практиці препарати золототисячника призначають для прискорення скорочення матки в післяпологовий період, для зупинки маткової кровотечі після абортів, при запальних захворюваннях жіночих статевих органів. Настойку трави на прованській олії використовують, для лікування виразки гомілки. Золототисячник використовують як народний засіб при зниженому апетиті, розладі травлення, особливо при підвищеній кислотності шлункового соку, печії, метеоризмі, шлунковій кровотечі та при хворобах печінки, жовчних шляхів і нирок, при геморой, туберкульозі легень і периферичних лімфатичних вузлів, цукровому діабеті й хворобах шкіри, проти алкоголізму, для поновлення сил після захворювань з тривалим тяжким

десертній ложці через кожні 2 години; настій коріння (2 чайні ложки сировини настоюють 8 годин на 300 мл холодної кип'яченої води, одержаний настій зливають, сировину вдруге заливають 200 мл окропу, через 10 хвилин проціджують і змішують обидві порції) по 500 мл за день, ковтками; настійку коріння (1 частина сировини на 5 частин 40 % -ного спирту) по 20—40 крапель 4—5 раз на день; дві столові ложки суміші коріння живокосту лікарського, листя м'яти перцевої (по 50 г), коріння солодки голої, валеріани лікарської, трави хвоща польового й листя меліси лікарської (по 25 г) настоюють 1 годину на двох склянках окропу, проціджують і п'ють по півсклянки 4 рази на день при виразці дванадцятипалої кишки; дві столові ложки суміші коріння живокосту лікарського й цикорію дикого, трави звіробою звичайного, хвоща польового, нагідок лікарських і споришу звичайного, листя подорожника великого (по 40 г) варять у 500 мл води 5 хвилин, проціджують і п'ють по півсклянки 4 рази на день при виразці шлунка.

ЗОВНІШНЬО — настій коріння (10 г сировини на 200 мл окропу, варять 10 хвилин, охолоджують, проціджують) для полоскання, промивання, примочок і спринцювань; свіжий сік або мазь із коріння (свіжий потовчений корінь змішують з розігрітим свиным жиром у рівних частинах) для змащування уражених ділянок шкіри.

ЗОЛОТОТИСЯЧНИК МАЛИЙ

ЗОЛОТОТИСЯЧНИК ЗОНТИЧНИЙ (центурія; золототисячник малий, *Centaurea erythraea*) — дворічна трав'яниста гола рослина родини тирличевих.

Стебло пряме, чотиригранне, 15—30 см заввишки, у верхній частині вилчато розгалужене. Листки супротивні, цілокраї; нижні — зібрані приземною розеткою, видовжено-обернено-яйцевидні, тупі, з п'ятьма жилками, до 5 см завдовжки і 2,5 см завширшки, стеблові — напівстеблообгортні, довгастоовальні або лінійно-ланцетні. Квітки правильні

ючі властивості й поліпшує обмін речовин в організмі.

Лікарські форми і застосування Бадану товстолистого

ВНУТРІШНЬО — рідкий екстракт (3 столові ложки подрібненої сировини заварюють склянкою окропу, кип'ятять на малому вогні до випарювання половини початкового об'єму, проціджують) по 30 крапель 2—3 рази на день; відвар кореневищ (10 г сировини на 200 мл окропу) по 1—2 столові ложки 3 рази на день перед їдою.

ЗОВНІШНЬО — розчин для спринцювань, який готують розведенням 1 столової ложки рідкого екстракту в 1 л теплої води (зразу після спринцювання роблять на 10—15 хв піхвову ванночку з рідкого екстракту), курс лікування — 2 тижні; розчин для полоскань ротової порожнини (10 мл рідкого екстракту на 90 мл дистильованої води)

БАГАТОНІЖКА ЗВИЧАЙНА

(*Polypodium vulgare*; соловиця лісова; многоножка обыкновенная) - багаторічна зимуюча папороть родини багаторіжкових, заввишки 20—30 см. Має повзуче, солодке на смак кореневище 0,5—1 см у діаметрі, з двома рядами прямих, шкірястих, перистороздільних, видовженоланцетних листків з лінійно-ланцетними, цілокраїми або іноді трохи зубчастими частками і з черешками, коротшими за пластинку. Соруси на листках відкриті, округлі, розміщені на сегментах двома рядами по боках середньої жилки. Спори утворюються в липні. Поширення. Трапляється спорадично майже по всій території України на скелях та біля основи дерев у лісах.

Застосування. Використовують кореневища (*Rhizoma Polypodii vulgaris*), заготовлені восени або рано навесні. Кореневища очищають від надземної частини і корінців, миють, розрізають на куски 10—12 см завдовжки і сушать під наметом, в опалюва-

Заготівля і зберігання.

Використовують кореневища (*Rhizoma Polypodii vulgaris*), заготовлені восени або рано навесні. Кореневища очищають від надземної частини і корінців, миють, розрізають на куски 10—12 см завдовжки і сушать під наметом, в опалюва-

них приміщеннях або в сушарці при температурі до 40°C. Сухої сировини виходить 25%. Зберігають у сухих провітрюваних приміщеннях.

Рослина неофіційна.

Хімічний склад.

Кореневища Багатоніжки звичайної містять дубильні речовини (2,5— 3,7%), глікозиди поліпудин і самамбайн, сапоніни, ситостерин, кавову, яблучну, лимонну, масляну, тексойну, лаврову, янтарну та аскорбінову кислоти, метилсаліцилат, крохмаль, каучук, сліди ефірної олії.

Фармакологічні властивості і використання Багатоніжки звичайної.

Препарати Багатоніжки звичайної мають відхаркувальні, пом'якшувальні, болюгальні, потогінні, жовчогінні, сечогінні, кровоспинні та глистогінні властивості. В народній медицині продукти з кореневищ Багатоніжки звичайної застосовують при бронхіальних катарах, астмі, відсутності апетиту, диспепсії, гастриті, метеоризмі, при хворобах печінки, селезінки та сечового міхура, нефриті, маткових кровотечах та як абортівний засіб. Як болезаспокійливий засіб Багатоніжки звичайної використовують при подагрі й ломоті в суглобах. Зовнішньо Багатоніжки звичайної використовують при вивихах, поліпах у носовій порожнині, прикладають до забитих місць.

Лікарські форми і застосування Багатоніжки звичайної.

Внутрішньо — настій кореневищ (1 столова ложка подрібнених кореневищ на 500 мл окропу) по третині — половині склянки 4 рази на день; порошок кореневища по 1 чайній ложці 3—4 рази на день; настій порошку: 3 чайні ложки порошку кореневища заливають склянкою холодної води на 8 годин, проціджують; сировину повторно заливають склянкою окропу на 15 хв., проціджують; одержані настої змішують і випивають за день у кілька прийомів.

БАВОВНИК ШОРСТКИЙ

(*Gossypium hirsutum*; бавовна, бамба; хлопчатник мохнатий) - багаторічна (в умовах культури — однорічна) жорстковолосиста рослина (кущ) родини мальвових. Стебло пряме, гілчасте, біля основи задерев'яніле, 1—1,5 м заввишки. Листки чергові, довгочерешкові, 3—5-лопатові, з трикутно-яйцевидними загостреними лопатями. Квітки одиничні, 5-пелюсткові, кремові, з червонувато-пурпуровим відтінком. Плід — багатонасінна коробочка. Насінини — з довгими одноклітинними волосками. Цвіте у липні — вересні.

Заготівля і зберігання.

Для виготовлення ліків використовують корені рослини. Збирають їх восени, добре очищають від землі, ріжуть на куски 15—20 см і миють. Після видалення ушкоджених частин корені розщеплюють уздовж, іще раз споліскують водою і сушать під накриттям на вільному повітрі, на горнищі або в сушарці при температурі 30—40°. При повільному сушінні корені всередині буріють і стають непридатними до вживання. Сухої сировини виходить 18 %. Строк придатності — 3 роки. Рослина неофіційна.

Хімічний склад.

Коріння живокосту лікарського містить 0,2— 0,8 % алкалоїдів (лазіокарпін, циноглюкозін, алантоїн), дигалову кислоту, дубильні й слизисті речовини, аспарагін (1—3 %), холін, крохмаль, цукри, ефірну олію, невивчений глікозид та інші речовини.

Фармакологічні властивості і використання.

Основними діючими речовинами кореня живокосту лікарського є алантоїн, слизисті й дубильні речовини. Вони зумовлюють протизапальний, обволікаючий і такий, що стимулює проліферацію клітин, вплив на організм. Є відомості про антипухлинну активність рослини. В минулому офіційна вітчизняна медицина використовувала живокіст лікарський при шлунково-кишкових розладах та як пом'якшувальний засіб при кашлі. В народній медицині рослину використовують при переломі кісток і пораненнях, виразці гомілки, і запальних процесах у шлунку, кишках, виразковій хворобі шлунка й дванадцятипалої кишки, хворобах нирок, туберкульозі легенів, бронхіті й тривкій діареї, для поліпшення обміну речовин, при фурункулах, виразках, абсцесах. Зовнішньо рослину використовують у всіх випадках, коли треба прискорити загоєння: стоматиті, інфекційних тріщинах куточків рота, гнійничкових висипах, заплісності, тріщинах шкіри, трофічних виразках тощо.

Лікарські форми та застосування.

ВНУТРІШНЬО — відвар коріння (10 г сировини на 200 мл окропу) по

Хімічний склад.

Корені рослини містять глікозид, ехінокозид, бетаїн, фітостерини і смоли, до складу яких входять пальмітинова, ліолева, циротинова та інші кислоти. Всі частини рослини містять ефірну олію, сполуки калію, магнію, заліза й алюмінію.

Фармакологічні властивості і використання.

Препарати Е. п. роблять стимулюючий вплив на центральну нервову систему, посилюють сексуальну потенцію, сприяють загоюванню ран, опіків та виразок. Використання Е.п. ефективне при загальному сепсисі, параметритах, різних формах запального стану внутрішніх органів, при станах психічної депресії, явищах фізичного і нервового виснаження, при гострих і хронічних інфекційних захворюваннях. Слід відзначити, що навіть при тривалому вживанні препарати Е.п. не доводять до пригнічення нервової системи, що спостерігається, наприклад, при прийманні препаратів лимонника китайського.

Лікарські форми і застосування.

ВНУТРІШНЬО — настоянку коріння (1:10, на 70 %-ному спирті) по 20—30 крапель 3 рази на день. ЗОВНІШНЬО — 20—60 крапель настоянки розводять 100 мл ізотонічного розчину хлориду натрію й засто-совують у вигляді вологих компресів (проводять у поєднанні з внутрішнім прийманням настоянки для посилення терапевтичного ефекту)

ЖИВОКІСТ ЛІКАРСЬКИЙ

(окопних лекарственный, *Symphytum officinale*) — багаторічна трав'яниста шорсткоцетиниста рослина родини шорстколистих. Має коротке кореневище з грубим (угорі—до 2 см завтовшки) м'ясистим гілчастим чорно-бурым коренем. Стебло прямостояче, 50—100 см заввишки, розгалужене, внизу гранчасте, вгорі — крилате від збіжного листя. Листки чергові, на нижній поверхні вкриті сіткою жилок; приземні й нижні стеблові листки — з черешками, яйцевидно-ланцетні або видовженоланцетні; решта стеблових листків — сидячі, ланцетні, гострі, збіжні. Квітки правильні, пониклі, зібрані завійками на верхівці стебла та гілок; віночок фіалковий або брудно-пурпуровий, рідко — білий, трубчато-дзвоникovidний, з 5 короткими лопатями на краю. Плід сухий, розпадається на 4 горішки. Цвіте з червня до вересня.

Поширення.

Росте у вільшниках, на берегах річок, вологих луках по всій території України.

Поширення.

Вирощується в республіках Середньої Азії і Закавказзя як цінна прядивна культура. На Україні культивують у крайніх південних районах та в Криму.

Сировина.

Використовують насіння і кору коріння (*Cortex Gossypii radices*), заготовлену після того, як зібрано бавовну

(волокно). З волокна одержують гігроскопічну вату (*Gossypium hygroscopicum*). Кора коріння аптеками не відпускається.

Хімічний склад Бавовника шорсткого .

Усі частини рослини містять великий набір біологічно активних речовин: у корінні є госипол, дубильні речовини, аскорбінова кислота, вітамін К, триметиламін, ефірна олія; насіння містить госипол, госипін, пігмент госипурпурин, жирну олію, високоякісний білок; у квітках є флавоноїди (5%), лимонна (5—7%) і яблучна (3—4%) кислоти. Каротиноїди і катехіни є в усіх частинах рослини.

Фармакологічні властивості і використання Бавовника шорсткого .

Виділені із квіток Бавовника шорсткого флавоноїди виявляють капіляророзміцнювальну дію, знижують артеріальний тиск і тонус коронарних судин. Препарати з кори коріння (рідкий екстракт або відвар) виявляють виражену кровоспинну дію й застосовуються при внутрішніх і маткових кровотечах. З коріння одержують продукт госипол (*Gossypolum*), який використовують при герпетичному кератиті, псоріазі, звичайному, пухирчастому та оперізуючому лишаях. Виявлено й протипухлинну дію госиполу. У зв'язку з цим рекомендується пероральне застосування його хворими на рак шлунка в післяопераційний період. Бавовникову олію (*Oleum Gossypoli*) використовують у медицині нарівні з соняшниковою і кунжутною. Крім того, вона є цінним дієтичним продуктом і рекомендується до вживання хворим на атеросклероз. Листя Бавовника шорсткого служить сировиною для одержання лимонної кислоти.

Лікарські форми і застосування Бавовника шорсткого .

Внутрішньо — відвар кори (2 чайні ложки сухої подрібненої кори на 1 склянку окропу) по третині склянки 3—4 рази на день; рідкий екстракт кори по 30—40 крапель 2—3 рази на день.

БЕЗСМЕРТКИ ОДНОРІЧНІ

(сухоцвіт однолітній, *Xeranthemum annuum*) — однолітня трав'яниста притиснутосіроповстиста рослина родини айстрових (складноцвітих). Стебло прямостояче, розгалужене, 20—70 см заввишки. Листки чергові, вузьколанцетні, цілісні. Квітки в одиничних кошиках на верхівках стебел та гілок. Крайові квітки маточкові, безплідні; серединні — трубчасті, двостатеві, плідні. Плід — сім'янка з зубчиком з 5 півок. Цвіте у червні — вересні.

Поширення.

Росте на полях, біля доріг, на схилах і відслоненнях у Степу і в Криму, зрідка — на півдні Лісостепу. Заготівля і зберігання. Використовують траву, яку збирають під час цвітіння рослини. Сушать під наметом або на горіщі з доброю вентиляцією. Строк придатності — 3 роки. Аптеками сировина не відпускається. Хімічний склад. Безсмертки однолітні слабо вивчено. Відомо, що рослина містить флавоноїди.

Фармакологічні властивості і використання.

Безсмертки однолітні використовують у народній медицині. Вони мають жовчогінні, кровоспинні та седативні властивості, сприяють підвищенню секреції шлунка. Безсмертки однолітні використовували при серцевих, шлункових і нервових захворюваннях, при холециститі, зубному болю, маткових кровотечах, болюх менструацій. Безсмертки однолітні використовують як окремо, так і в поєднанні з іншими лікарськими рослинами. Рослина входить до складу мікстури за прописом М. Н. Здренко.

Лікарські форми і застосування.

ВНУТРИШНЬО—з суміші трави звіробою звичайного, деревію звичайного, золототисячника малого, Безсмертки однолітні, подорожника великого з корінням по 20 г кожного і трави хвоща польового 10—15 г готують як настій (3 столові ложки суміші на 1 л окропу, настоюють 30 хв) і п'ють по півсклянки тричі на день при виразковій хворобі шлунка; настій квіток Безсмертки однолітної

інших хворобах (розтирання);

інгальпт (Inhalypum) — комбінований препарат в аерозольній упаковці для зрошувань ротової порожнини при тонзилітах, фарингітах, ларингітах, афтозних і виразкових стоматитах (зрошення по 1—2 секунди 3—4 рази на добу з затримкою препарату в ротовій порожнині 5—7 хвилин);

порошок проти укусів комах (складається з 2,5 г евкаліптової олії, 5 г тальку і 32,5 г крохмалю), яким посипають відкриті частини тіла або втирають у шкіру.

Протипоказано застосовувати інгальпт при підвищеній чутливості до сульфаніламідів і ефірних олій. Перед застосуванням хлорофілпту треба перевіряти індивідуальну чутливість хворого до препарату.

ЕХІНАЦЕЯ ПУРПУРОВА

(эхинацея пурпурная) — багаторічна трав'яниста рослина родини айстрових (складноцвітих). Стебло пряме, 50—150 см заввишки. Листки прості, овально- або лінійно-ланцетні, по краю зарубчасте-зубчасті; нижні — довгочерешкові, верхні — майже сидячі. Квітки дрібні, у великих, розміщених поодинокі на кінцях стебел та гілок кошиках; крайові — довгоязичкові, неплідні, пурпурові, темно-червоні або жовті; серединні — трубчасті, двостатеві. Плід — сім'янка. Цвіте у серпні — жовтні.

Поширення.

Походить із східної частини США. На Україні, переважно в південних районах, розводять як декоративну рослину.

Сировина.

Використовують коріння, заготовлене восени або рано навесні, і суцвіття (кошики), які збирають під час цвітіння рослини. Рослина неофіційна.

засіб (при педикульозі, для відлякування комарів, москітів та мурашок). Евкаліптова олія входить до складу комбінованих препаратів евкатолу, ефкамону, інгакамфу, камфомену та пектусину (про застосування їх див. у статті М'ята перцева). Пілок евкаліпта має жарознижувальні, антибіотичні і тонізуючі властивості, стимулює діяльність шлунка.

Лікарські форми і застосування евкаліпту прутovidного

Внутрішньо — відвар листя (10 г або 2 столові ложки сировини на 200 мл окропу) п'ють теплим по чверті склянки 3 рази на день після їди (для інгаляцій 1 столову ложку відвару розводять 1 склянкою води);

настойку листя (на 1 частину сировини беруть 5 частин 70%-ного спирту) приймають по 15—20 крапель 3 рази на день після їди (для інгаляцій беруть 10—20 крапель настойки на 1 склянку води);

евкаліптову олію призначають по 10—20 крапель на 1 склянку води для інгаляцій; хлорофіліпт (Chlorophylliptum) приймають всередину у вигляді 1%-ного спиртового розчину по 3—5 мл 4 рази на добу в 30 мл води за 40 хвилин до їди при носінні стафілококів у кишечнику (при стафілококовому сепсисі, перитоніті, плевриті, пневмонії 0,25%-ний спиртовий розчин хлорофіліпту впорскують (повільно!) внутрішньовенно по 2—4 мл 2—4 рази на добу, попередньо розвівши його стерильним ізотонічним розчином натрію хлориду у співвідношенні 1:20).

Зовнішньо — настойку листя (готують, як у попередньому прописі) розводять у кип'яченій воді (1—2 чайні ложки настойки на 1 л води) і застосовують для спринцювань; відвар листя (15 г сировини на 200 мл окропу, кип'ятять 3—4 хвилини, кілька разів відстоюють, проціджують) розводять у кип'яченій воді (1 столова ложка відвару на 1 склянку води) і застосовують для полоскання, примочок, обмивання і спринцювання;

хлорофіліпт застосовують місцево при опіках, флегмонах, трофічних виразках (змащування 2%-ним олійним розчином або 1%-ним спиртовим розчином хлорофіліпту, розведеним 0,25%-ним розчином новокаїну у співвідношенні 1:5) і при ерозіях шийки матки (змащування або введення тампонів, змочених 2%-ним олійним і 1%-ним спиртовим розчинами чи спринцювання розчином, приготовленим шляхом розведення 1 столової ложки 1%-ного спиртового розчину від води);

олію евкаліпта, розведену соняшниковою олією у співвідношенні 1:50, застосовують для лікування фурункульозу, флегмон, кольпиту, дисплазії шийки матки (змащування), як відтяжний засіб при міозитах, радикулітах, плекситах та

(10—20 г квіток на 2 склянки окропу) по третині склянки тричі на день при маткових і інших кровотечах; настій (15 г трави Безсмертки однорічної і 10 г хвоща польового на 1 л окропу, настоюють 30 хв) по 50 г тричі на день при болісних менструаціях.

БАГНО ЗВИЧАЙНЕ

(багульник болотний, *Ledum palustre*) — вічнозелений розгалужений кущик родини вересових, 50—120 см заввишки. Молоді гілки рудувато повстистоопушені. Листки шкірясті, чергові, короткочерешкові, прості, цілісні, лінійні, з загорнутими краями; зверху темно-зелені, голі, зісподу — повстисті. Квітки двостатеві, правильні, білі або жовтаво-білі, у верхівкових зонтикоподібних щитках, на довгих тонких іржаво-білоповстяних клейких квітко-ніжках. Плід — довгаста поникла коробочка. Цвіте у травні — липні.

Поширення.

Росте розсіяно на Поліссі, зрідка — на Прикарпатті і в Карпатах у сирих і заболочених соснових, рідше — дубово-соснових лісах, на торфових болотах.

Заготівля і зберігання.

Використовують траву. Збирають однорічні пагони під час дозрівання плодів. Сушать під наметом або в сушарках при температурі до 40 °С. Зберігають у сухому прохолодному приміщенні. Строк придатності — 2—3 роки. Сировина відпускається аптеками.

Хімічний склад .

Трава Багна звичайного містить глікозид арбутин, флавоноїди, дубильні речовини, ефірну олію (до 7,5%). До складу олії входять сесквітерпеноїди ледол і палюстрол, цимол, геранілацетат та інші.

Фармакологічні властивості і використання.

Препарати трави Багна звичайного мають спазмолітичні, відхаркувальні, потогінні, сечогінні, дезинфікуючі, подразні, заспокійливі та наркотичні властивості, розширюють судини і знижують кров'яний тиск. Внутрішньо у вигляді настою Багно звичайне призначають як відхаркувальний і протикашлевий засіб при гострих і хронічних бронхітах, трахеїтах, ларингітах, коклюші, при спастичних ентероколітах. Дає ефект використання Багна звичайного при бронхіальній астмі. В гінекологічній практиці Багно звичайне використовують як засіб, що підвищує тонус матки. В зарубіжній і вітчизняній народній медицині, крім того, настій Багна звичайного вживають при туберкульозі легень, ревматизмі, подагрі, діабеті, дизентерії, скрофульозі, екземі і висипах на тілі. Зовнішньо настій трави Багна звичайного використовують при укусах комах, набряках, відмороженнях, для лікування забитих місць, колотих і рваних ран, для посилення циркуляції крові в пальцях при занімінні (ендартерії) тощо. Екстракт або відвар в олії закапують у ніс при грипі та риніті. Хворим на бронхіальну астму рекомендується невеличку кількість трави Багна звичайного тримати в спальному приміщенні. Використовують траву Багна звичайного і як інсектицидний засіб. Фармацевтична промисловість з трави Багна звичайного виготовляє препарат ледол, а з олії — гваязулен.

Лікарські форми і застосування.

ВНУТРІШНЬО — настій трави (2 столові ложки на 200 мл окропу) п'ють теплим по чверті склянки 2—3 рази на день; суміш трави Багна звичайного, підбілу звичайного і коріння алтеї лікарської у співвідношенні 1:2:2 готують як настій (2 чайні ложки суміші на 200 мл окропу) і вживають як відхаркувальний засіб по півсклянки 3—4 рази на день; настій (25 г трави Б. з. і 15 г трави кропиви жалкої на 1 л окропу) по півсклянки 5—6 раз на день при бронхіальній астмі та як профілактичний засіб при коклюші і грипі.

ЗОВНІШНЬО — напар (1 частина свіжих квіток і трави Багна звичайного на 9 частин оливкової або соняшникової олії, настоюють 12 годин у духовці) закапують у ніс при грипі та риніті і втирають у болючі місця при ревматичному артриті; мазь (подрібнена трава Багна звичайного, коріння чемериці білої і розтоплене несолене свиначе сало у співвідношенні 1:1:3, настоюють 12 годин у теплій духовці) втирають у шкіру при ревматизмі, ломоті, ко-рості і вошивості.

Багно звичайне — дуже отруйна рослина. Необхідно дотримуватися обережності при заготівлі і не допускати передозувань при застосуванні

Хімічний склад.

У листі рослини є ефірна олія (до 3%), флавоноїди, дубильні речовини, елагова кислота, смоли та віск. Ефірну олію містять і інші частини рослини. Головною складовою частиною ефірної олії є цинеолмоноциклічний терпен з інтенсивною окисною дією. Пілокс евкалипта містить білки, амінокислоти, вуглеводи, вітаміни (В1, В2, РР, С, біотин, фолієва кислота, рутин), антибіотики і стимулятор росту.

Фармакологічні властивості і використання евкалипту прутовидного

Головна терапевтична властивість евкалипта — антисептична. Його препарати згубно діють на стрептококи і стафілококи, паличку черевного тифу і паратифів А і В, паличку дизентерії, кишкову паличку, гнійних і анаеробних збудників, пригнічують ріст дизентерійної амеби і трихомонад. Крім цього, рослина має виражені протизапальні властивості, сприяє швидкому гоєнню ран, виявляє болетамувальну, слабку седативну і незначну відхаркувальну дію. Евкалиптові приписують і загально-зміцнювальний ефект. З листя евкалипта готують настій, відвар і настойку. Відвар і настойку приймають всередину як антисептичний і протизапальний засіб у разі гострих кишкових інфекцій і диспепсичних розладів та гострих респіраторних вірусних інфекцій, при запаленнях жовчного і сечового міхура. З листя евкалипта виробляють протистафілококовий препарат хлорофіліпт. Його випускають у вигляді 0,25%-ного або 1%-ного спиртового чи 2%-ного олійного розчинів. Використовують його як зовнішній засіб і внутрішньо (внутрішньовенно і перорально). Зовнішньо галенові препарати евкалипта застосовують у вигляді обмивань, полоскань, примочок, вологих тампонів і спринцювань. У хірургічній практиці їх використовують для лікування нарывів, флегмон, фурункулів, остеомієліту, гнійних маститів, відкритих переломів, опіків та обморожень; у стоматології — при стоматиті, гангренозному пульпіті, запаленні слизової оболонки ротової порожнини; в оториноларингології — при ангіні, хронічному риніті й фарингіті, зовнішньому отиті, дерматиті й екземі зовнішнього слухового проходу тощо; в гінекологічній практиці — при кольпіті, білях та дисплазії шийки матки; в дерматології — при гноячкових висипах на шкірі; в офтальмології — при блефариті. У вигляді інгаляцій галенові препарати евкалипта використовують при гострих респіраторних захворюваннях, трахеїтах і ларингітах. Широко використовують у медичній практиці евкалиптову олію. Її використовують для лікування фурункульозу, флегмон, ерозивно-виразкових уражень слизових оболонок, для інгаляцій (при нежиті, бронхіті, ангіні), полоскання (при захворюваннях верхніх дихальних шляхів), розтирання (як відтяжний засіб при міозитах, радикулітах і плекситах) і як антипаразитарний

ЕВКАЛІПТ ПРУТОВИДНИЙ

(*Eucalyptus viminalis*; евкалипт прутовидный) - вічнозелене дерево родини миртових, заввишки 40—50 м. Кора жовтаво-біла, відлущується довгими стрічками. Листки блідо-зелені, різноманітної форми: молоді — супротивні, сидячі або стеблообгортні, 5—10 см завдовжки і до 3 см завширшки; проміжні — чергові, черешкові, ланцетовидні або широколанцетовидні, 8—27 см завдовжки і 4—5 см завширшки; дорослі — чергові, черешкові, ланцетовидні або вузько-ланцетовидні, 11—18 см завдовжки і до 2 см завширшки. Квітки дрібні, двостатеві, сидячі або на коротких квітконіжках, зібрані по 3 в пазушні зонтики. Плід — коробочка. Цвіте восени.

Поширення.

Батьківщиною Евкаліпта прутовидного є Австралія і острів Тасманія. На Україні евкаліпт вирощують як декоративну та ефіроолійну рослину в Криму.

Заготівля і зберігання евкаліпту прутовидного

Для виготовлення ліків використовують листя (*Folium Eucalypti*) і одно- або трирічні пагони. Заготовляють листя цілий рік, особливо влітку. Молоде листя починають вбирати в листопаді, коли в ньому вже назбирається ефірна олія. Сушать сировину на вільному повітрі або в приміщенні, яке добре провітрюється, розстеливши тонким шаром і періодично перемішуючи. Штучно сушать при температурі до 40°. Сухой сировини виходить 42—43%. Листя евкаліпта, як ароматичну сировину, зберігають окремо від інших незапашних рослин у багатошарових пакетах. Свіжі одно- або трирічні пагони (разом з листям, бутонами і плодами), які заготовляють з жовтня по квітень, використовують як сировину для вироблення ефірної олії (*Oleum Eucalypti*). Листя і олію відпускають аптеки. З лікувальною метою використовують і пилок рослини.

ВЕРБОЗІЛЛЯ ЗВИЧАЙНЕ

(вербейник обыкновенный, *Lysimachia vulgaris*) — багаторічна трав'яниста рослина родини первоцвітних. Кореневище повзуче, з довгими підземними пагонами. Стебло просте або розгалужене, 150—200 см заввишки, прямостояче, тупочотиригранне, залозисто-волосисте. Листки супротивні, короткочерешкові, видовженоланцетні або

яйцевидно-ланцетні, цілокраї, по 3—4 у кільцях. Квітки двостатеві, правильні, в густих пірамідальноволатистих суцвіттях. Віночок п'ятироздільний, 20—23 мм у діаметрі, яскраво-жовтий. Плід — коробочка. Цвіте у червні — липні.

Поширення Вербозілля звичайного

Росте на вологих місцях, серед чагарників, на болотах, по берегах річок та озер по всій території України.

Заготівля і зберігання Вербозілля звичайного

Використовують траву, зібрану під час цвітіння рослини. Сушать, розстеливши тонким шаром на відкритому повітрі у затінку або на горіщі. Зберігають у паперових мішках. Рослина неофіційна.

Хімічний склад Вербозілля звичайного

Вербозілля звичайне містить дубильні речовини, сапоніни, аскорбінову кислоту (в листках — до 1150 мг%; у квітках — до 880 мг%).

Фармакологічні властивості і використання Вербозілля звичайного

Настій трави Вербозілля звичайного має бактерицидні, протистогічні, в'яжучі й протизапальні властивості. Галенові препарати Вербозілля звичайного застосовують як в'яжучий засіб при проносах, гастриті, різних кровотечах, жовтяниці, судомі, загальній слабості та цинзі і як засіб, що прискорює загоювання ран.

Лікарські форми і застосування Вербозілля звичайного

ВНУТРІШНЬО — настій трави Вербозілля звичайного (1 столова ложка на 1 склянку окропу, настоюють 2—3 години) по 2 столові ложки 3—4 рази на день.

ЗОВНІШНЬО — настій трави для полоскань при молочниці і стоматиті; припарки до забитих місць і пухлин, при артритх і венеричних захворюваннях.

В'ЯЗ ГЛАДЕНЬКИЙ

(вяз гладкий, *Ulmus laevis*; синонім — *U. pedunculata*) — дерево родини в'язових заввишки 15—30 м. Має товстий стовбур, вкритий буро-коричневою корою. Крона широкоциліндрична, вгорі заокруглена; гілки спрямовані вгору під гострим кутом. Молоді пагони опушені, блискучі, червонувато-бурі. Листки чергові, двоядні, цілісні, яйцевидні або овальні, з нерівнобоко-серцевидною основою, пилчасті; зверху голі, зісподу — опушені. Квітки двостатеві, неправильні, з простою дзвониковидною коричнюватою 8-лопатевою оцвітницею, у густих бічних пучках. Плід — крилатка, з густовійчастим краєм крила. Цвіте у квітні — червні.

Поширення В'язу гладенького

Росте розсіяно по всій території України в широколистяних лісах.

Сировина В'язу гладенького

Використовують кору, заготовлену навесні, і листя. Рослина неофіційна.

Хімічний склад В'язу гладенького

Листки містять азотисті (15,9%) і безазотисті (43,9 %) речовини, сирій жир (2,9%), сиру клітковину (8,6%), каротин (285,8 мг %), аскорбінову кислоту (225 мг %) тощо; в корі є дубильні речовини.

Фармакологічні властивості і використання В'язу гладенького

Рослина має кровоспинні й протизапальні властивості. В народній медицині відвар кори всередину вживають при водянці, хронічному ревматизмі, як проти-простудний засіб; зовнішньо — як протизапальний засіб. Настій листя використовували при білях.

протизапальний засіб;

дві столові ложки суміші трави деревію благородного, звіробою звичайного, золо-тотисячника малого, рутки лікарської, трави і кореня цикорію звичайного та листків подорожника великого, взятих порівну, варять 10 хвилин у 2 склянках води, настоюють пів-години і п'ють по півсклянки три рази на день за півгодини до їди протягом 1—2 місяців при гіпоацидному гастриті;

дві столові ложки суміші трави деревію благородного, кореневищ айру тростинового, бруньок берези повислої та листя мучниці звичайної у співвідношенні 2:1:1:2 варять 5—7 хвилин у 500 мл води, настоюють півгодини і випивають протягом дня за 4 рази при запаленні сечового міхура;

салат: молоде листя деревію благородного витримують 1 хвилину в окропі, подрібнюють, змішують з підготовленими для салату капустою і цибулею, солять і заправляють рослинною олією (на 150 г квашеної капусти беруть 25 г зеленої цибулі, 5 г листя деревію, 10 г олії та сіль).

Зовнішньо — настій трави (2 столові ложки сировини на 500 мл окропу, настоюють одну годину) для обмивань, примочок, компресів (при вуграх, для лікування ран, виразок і фурункулів), місцевих ванн (при геморої, лускатому лишаї й корості) і для втирань (1 раз на день для стимулювання росту волосся);

настій квіткових кошиків (3 чайні ложки сировини на 200 мл окропу, настоюють 30 хвилин, проціджують, охолоджують) для компресів при надмірній жирності шкіри обличчя; три чайні ложки суміші квіткових кошиків деревію благородного, трави фіалки триколірної і шишок хмелю звичайного, взятих порівну, заливвають склянкою окропу, настоюють 30 хвилин, проціджують, охолоджують і застосовують цей настій так, як у попередньому прописі;

маска на обличчя при надмірній жирності шкіри: настій квіткових кошиків деревію благородного (3 чайні ложки на 200 мл окропу) змішують з порошком сухого молока, крохмалем або борошном і одержану кашку наносять на обличчя, а через 15—20 хвилин зми-вають (так само можна використовувати і наведений вище настій суміші квіткових кошиків деревію благородного, трави фіалки триколірної і шишок хмелю звичайного);

суміш свіжорозтертої трави деревію благородного з прованською олією (у співвідношенні 1:10) для змащування уражених ділянок шкіри (при опіках, фурункулах і туберкульозі шкіри) і для втирань (1 раз на день при гніздовому облісінні).

активність шлунка, розширюють жовчні протоки і збільшують жовчовиділення в дванадцятипалу кишку, підвищують діурез, купірують спастичний біль у кишечнику, й це зумовлює використання їх при зниженому апетиті, гіпоацидному гастриті, виразковій хворобі шлунка і дванадцятипалої кишки, виразкових спастичних колітах, метеоризмі, при хворобах печінки, нирок і сечового міхура. При зовнішньому використанні як кровоспинного, протизапального, бактерицидного та дерматонічного засобу продукти деревію благородного дають ефект при гніздовому облісінні (*Alopecia areata*), надмірній жирності шкіри, вуграх, геморої й герпесі, сприяють загоюванню свіжих і нагноєних ран, виразок, фурункулів і лускатого лишая, стимулюють ріст волосся. У народній медицині деревій використовують ще ширше. Крім усіх вищезазначених випадків, його вживають всередину як засіб, що регулює обмін речовин, при запамороченні, нудоті, головному болю, безсонні, істерії, хлорозі (бліда неміч), малярії й туберкульозі легень, при проносах, нирковокам'яній хворобі, нічному нетриманні сечі, нічних полююцях і білях, для регулювання менструацій і стимулювання виділення молока у матерів-годувальниць та як протиглистний засіб. Самостійно траву деревію застосовують рідко. Частіше її використовують у суміші з іншими лікарськими рослинами. Деревій благородний входить до складу проносного чаю, протигеморойного чаю, апетитних чаїв та шлункових чаїв. До складу лікувально-профілактичного харчового раціону корисно включати салати, приготовані з додаванням невеликої кількості молодих листочків деревію благородного. Слід пам'ятати, що надмірне й тривале вживання його спричинює запаморочення та висипи на шкірі.

Лікарські форми і застосування деревію благородного

Внутрішньо— настій трав (15 г, або 2 столові ложки сировини на 200 мл окропу) п'ють теплим по половині — третині склянки 2—3 рази на день при гастритах, виразковій хворобі та як кровоспинний засіб;

екстракт деревію рідкий (*Extractum Millefolii fluidum*) приймають по 40—50 крапель 3 рази на день;

свіжий сік рослини, підсолоджений медом, вживають по 1 чайній ложці три рази на день для збудження апетиту, покращення обміну речовин, при гепатохолециститах та гінекологічних хворобах (метрорагії);

настойку трав (30 г сировини на 100 г горілки, настоюють 7 днів) по 20 крапель 3 рази на день перед їдою при дисменореї, стенокардії, кишкових спазмах;

суміш 0,15 г порошку листя деревію благородного і 0,15 г порошку листя кропиви дводомної приймають перед їдою три рази на день як кровоспинний і

Лікарські форми і застосування В'язу гладенького

ВНУТРІШНЬО—відвар кори (20 г на 200 мл окропу) по 1 столовій ложці 3—4 рази на день; суміш кори в'язу і верби козячої, бруньок берези бородавчастої у співвідношенні 1:1:1 готують як відвар (4 чайні ложки суміші на 200 мл окропу) і п'ють по 1 столовій ложці тричі на день при гарячці.

ЗОВНІШНЬО — відвар кори (20:200) для примочок при опіках.

ВОДЯНКА ЧОРНА

(голубець; водяника чёрная, *Empetrum nigrum*) — вічнозелений, дуже галузистий сланкий кущик родини водяникових, 20—60 см завдовжки. Листки чергові, 3—5 мм завдовжки і близько 1 мм завширшки, видовжено-еліптичні, шкірясті, з загорнутими наслід краями. Квітки одностатеві, дрібні, темно-червоні, одиничні в пазухах листків поблизу верхівки гілочок. Плід — чорна ягодоподібна кістянка. Цвіте у травні — червні. Плоди досягають у серпні.

Поширення Водянки чорної

Трапляється в Карпатах на субальпійських та альпійських луках, на торфових болотах, зрідка — в соснових лісах.

Сировина Водянки чорної

Використовують усю надземну частину рослини (зрізують під час цвітіння і на початку плодоутворення) і плоди (в період їхньої повної стиглості). Рослина неофіційна.

Хімічний склад Водянки чорної

Усі частини рослини містять великий набір біологічно активних речовин: обліснені пагони — андромедотоксин, дубильні речовини, флавоїди (468 мг %), урсолову кислоту; листки — елагову і кавову кислоти, кверцетин, ціанідин, кем-

пферол, ізокверцитрин, рутин і каротин; плоди — аскорбінову кислоту (9—47 мг%), антоціани і флавоноїди.

Фармакологічні властивості і використання Водянки чорної

В народній медицині настій або відвар облістнених пагонів використовують при головному болю, нервових захворюваннях, епілепсії, паралічах, як засіб, що заспокоює і знімає втому, та як в'язучий засіб при цинзі і проносі. Протиспазматичну дію і вплив препаратів В. ч. на центральну нервову систему підтверджено експериментально. Плоди використовують свіжими або у вигляді відварів як протицинготний і сечогінний засоби.

В'ЯЗІЛЬ БАРВИСТИЙ

(кучерявий горошок; вязель п'єстрый, *Coronilla varia*)— багаторічна трав'яниста гола або щетинистоволоса рослина родини бобових, заввишки 30—100 см. Стебло борозенчасте, лежаче або висхідне, порожнисте, розгалужене. Листки непарноперисті, з 5—12 пар овальних або довгастих листочків. Квітки двостатеві, неправильні, рожеві, білі або фіолетові, у пазушних зонтикоподібних суцвіттях, на довгих квітконосах. Плід — біб. Цвіте у травні — вересні.

Поширення В'язіля барвистого

Росте по всій території України на лісових луках, узліссях, галявинах, серед чагарників, на схилах.

Сировина В'язіля барвистого

Використовують траву і насіння. Рослина неофіційна.

Хімічний склад В'язіля барвистого

Насіння містить глікозиди (коронізид, коронілін), вуглевод стахіозу, жирну олію, насичені жирні кислоти, сечову кислоту; у траві є коронілін, псевдокумарин, дубильні речовини, аскорбінова кислота (27,5 мг %) і каротин (2,6—10,6 мг %).

Поширення.

Росте на степах та на сухих схилах на півдні Полісся (зрідка), в Лісостепу, Степу та в Криму.

Заготівля і зберігання деревію благородного.

Для виготовлення ліків використовують траву (*Herba Millefolii*) і квітки (*Flores Millefolii*). Заготівлю проводять від початку до середини цвітіння рослини. Зрізують верхівки стебел завдовжки 15 см, а на нижній, грубій частині стебла обривають листя. Заготовляючи квітки, зрізують лише суцвіття з квітконосами так, щоб довжина квітконосів не перевищувала 4 см. Сушать під наметами або на горіщі, розкладаючи тонким (5—7 см) шаром і періодично перевертаючи. Сухой сировини виходить 30—33%. Строк придатності — 5 років. Сировина відпускається аптеками.

Хімічний склад деревію благородного.

Трава містить ефірну олію (до 0,8%), флавоноїди (лютеолін-7-глікозид, рутин), сесквітерпени (матрицин, мілефолід, балханолід), дубильні й гіркі речовини, ахілеїн, вітамін К, органічні кислоти (оцтова, мурашина, ізовалеріанова) та інші речовини. До складу ефірної олії входять проазулен, а- і В-лініни, камфора, борнеол, туйон, цинеол, каріофілен тощо.

Фармакологічні властивості і використання деревію благородного.

Комплекс хімічних речовин, що є в рослині, забезпечують їй багатосторонні терапевтичні властивості. Насамперед, галенові продукти Деревія благородного виявляють ефективну кровоспинну дію й використовуються при легених, кишкових, гемороїдальних і носових кровотечах, при кровотечах з ясен і ран, а

також при маткових кровотечах (при запальних процесах, фіброміомах, надмірних місячних). Використовуючи Деревій б л а г о р о д н и й як кровоспинний засіб, слід надавати перевагу продуктам з листя, бо квітки рослини такої дії не виявляють. Поряд з цим продукти Деревія благородного подразнюють закінчення смакових нервів і посилюють секреторну

Лікарські форми і застосування споришу

Галенові препарати горця застосовують як протизапального, сечогінного і сприяючого отхожденню конкрементів засобу при сечокам'яній хворобі, як кровоспинне при гематурії, використовують також в післяопераційному періоді після видалення каменів для протирецидивного лікування.

Настої і відвари горця пташиного застосовують при туберкульозі нирок і легенів, при кровотечах після абортів, пологів, на ґрунті фіброміоми матки, хронічних запальних захворювань, при ювенільній і клімактеричній гіперменорей.

У вигляді відвару або настою для полощення застосовують при запаленні слизової оболонки порожнини рота і ангулярном хейліті, при гингивітах у вигляді аплікацій.

Використовують як загальнозміцнюючий і тонізуючий засіб. Застосовують в сучасній гомеопатії. Експортується за кордон.

Наполяжи горця пташиного готують з трави в співвідношенні сировини до вилученої 1:10. Траву подрібнюють, поміщають в емальований посуд, заливають окропом, ставлять в киплячу воду на 5-10 мін, знімають і залишають стояти 1-2 ч, проціджують, приймають по 1 столовій ложці 3-4 рази в день.

Водні настої застосовують при лікуванні гастритів і виразкової хвороби шлунку, порушенні сольового обміну. При шкірних хворобах у дітей рекомендують ванни із споришу. Збір М. Н. Здренко застосовується як симптоматичний засіб при злоякісних пухлинах.

ДЕРЕВІЙ БЛАГОРОДНИЙ

(*Achillea nobilis*; тисячелистник благородний) - багаторічна трав'яниста сіруватоповстиста рослина родини айстрових (складноцвітних). Має вкорочене багатоголове, без повзучих пагонів кореневище. Стебла 30—50 см заввишки, прямостоячі, вгорі розгалужені, біля основи — здерев'янілі, виходять пучками по 3—10. Листки двічіперисторозсічені, видовженоеліптичні; кінцеві часточки листків лінійно-ланцетні; стрижень листка — з додатковими зубчастими частками між сегментами. Квітки зібрані в дрібні кошики, що утворюють складний щиток; крайові квітки маточкові, язичкові, білі або жовтаво-білі, серединні — трубчасті, двостатеві. Плід — сім'янка. Цвіте у червні — вересні.

Фармакологічні властивості і використання В'язіля барвистого

Виділений з насіння глікозид коронізид має характерну для серцевих глікозидів кардіотонічну дію. В народній медицині В. б. використовують при набряках, як серцевий і сечогінний засіб та як засіб від кривавого проносу. Зовнішньо свіже потовчене листя використовують при порізах як кровоспинний засіб. Рослина отруйна!

ВОЛОВИК ЛІКАРСЬКИЙ

(вологлід, серпоріз; анхуза лікарська, *Anchusa officinalis*) — дворічна щетинистоволоса рослина родини шортколистих. Стебло прямостояче, 30—90 см заввишки, замолоду просте, пізніше — дуже розгалужене, з пониклими після цвітіння гілками. Листки чергові, прості, лінійно-ланцетні, цілокраї: верхні — сидячі, нижні — звужені в крилатий черешок. Квітки двостатеві, правильні, у завійках; віночок лійковидно-колесовидний, спочатку фіолетовий, пізніше — синій. Плід — горішок. Цвіте у травні — червні.

Поширення воловика лікарського

Росте майже по всій території України на полях, біля доріг, на забур'янених місцях.

Сировина воловика лікарського

Використовують траву, зібрану під час цвітіння рослини. Рослина неофіційна.

Хімічний склад воловика лікарського

Воловик лікарський містить алкалоїди циногосин і холін, глікоалкалоїд консоїдин, алантоїн, барвники і слиз. У насінні є жирна олія.

Фармакологічні властивості і використання воловика лікарського

Воловик лікарський виявляє пом'якшувальну, сечогінну, потогінну та кровоочисну дію. Виділений з рослини алантоїн у складі мазі використовували при повільному загоєнні ран і виразок, а у вигляді колоїдного розчину — при лікуванні виразки шлунка і дванадцятипалої кишки. В народній медицині воловик використовують як засіб від кашлю, при запаленні нирок, при грипі та зубному болю.

Лікарські форми і застосування воловика лікарського

ВНУТРІШНЬО—суху подрібнену траву заварюють як чай і п'ють по півсклянки 3 рази на день. Рослина отруйна.

ВЕРОНІКА ЛІКАРСЬКА

(вероника лекарственная, *Veronica officinalis*) — багаторічна шорстко-пухнаста кореневищна трав'яниста рослина родини ранникових. Стебло лежаче, розгалужене, з висхідними верхівками, 15—30 см заввишки, у вузлах укорінюється. Листки прості, супротивні, оберненояйцевидні або еліптичні, звужені в короткий черешок, зарубчасті, біля основи цілокраї. Квітки двостатеві, неправильні, блідо-лілові або голубі, в густих бічних китицях, розміщених у пазусі одного з супротивних листків. Плід — коробочка. Цвіте у червні — серпні.

Поширення вероники лікарської

Росте в соснових і мішаних лісах, на вирубках, галявинах і узліссях на Поліссі, в Лісостепу і зрідка — на півночі Степу.

Заготівля і зберігання вероники лікарської

Використовують траву (*Herba Veronicae officinalis*), зібрану під час цвітіння рослини. Сушать під наметом або в сухому провітрюваному приміщенні. З 5 кг сирої трави одержують 1 кг сухої. Зберігають у сухому приміщенні.

Доцільно сушити траву в сушарках при температурі не вище 40-50°C.

Зберігання.

У сухих, добре провітрюваних приміщеннях, упакувавши в пакунки. Термін придатності 2 роки.

Хімічний склад споришу.

Трава містить дубильні речовини, флавоноловий глікозид авикулярин, не менше 0,5% по ГФ XI, аскорбінову кислоту до 900 мг% (на абсолютну суху масу), вітамін До, каротин (39 мг%), з'єднання кремнієвої кислоти (4,5%), дубильні речовини, каротин, ефірне масло (сліди). У квітках споришу знаходять флавоної, в корінні - антрахинони.

Фармакологічні властивості і використання.

Старовинний народний засіб, введений в наукову медицину як кровоспинне, а також при сечокам'яній хворобі. Спориш надає терпку і сечогінну, протизапальну і антимікробну дію за рахунок дубильних речовин.

У експериментах на тваринах водні витягання з трави споришу підвищують здатність згущуватися крові, підсилюють скорочення матки, збільшують діурез, володіють терпкими властивостями.

Глікозид авикулярин підвищує швидкість згортання крові у кроликів, не змінюючи в'язкості крові, і робить тонізуючий вплив на мускулатуру матки.

Галенові форми рослини надають терпку, кровоспинну, протизапальну і антимікробну дію, захищаючи слизисті оболонки шлунково-кишкового тракту від дратівливих дій. Завдяки наявності провітаміну А покращується функціональний стан епітелію слизових оболонок шлунково-кишкового тракту; дубильні речовини, вітамін До і біофлавоноїд зменшує проникність судинних стінок, нормалізує процеси всмоктування і ексудації в кишечнику.

Солі кремнієвої кислоти сприяють скріпленню в кишечнику різних токсичних речовин ендogenous і екзогенного походження, виводячи їх з організму. При сечокиислому діатезі вони сприяють виведенню з сечею каменеутворювальних солей.

Настої споришу підвищують діурез, зменшуючи зворотне всмоктування натрію і хлору, що збільшує виділення води.

Кремнієва кислота сприяє ущільненню, петрифікації туберкульозних вогнищ і швидшому їх загоєнню. В цьому випадку враховуються і кровоспинні властивості споришу.

ГОРЕЦЬ ПТАШИНИЙ

ГОРЕЦЬ ПТАШИНИЙ

(*Polygonum aviculare* L., спорниц, пташина гречка, гусятник, куроїд, мурава-трава, топотун) - однорічна низькоросла трав'яниста рослина з сильно гіллястим від підстави або лежачим стеблом. Листя еліптичної форми, суцільнокрайне, чергове, дрібне, прикріплене до білих розтрубів. Квітки теж дрібні, без суцвітів, сидять по декількох в пазухах листя. Плід - горішок. Квітне з липня до пізніше за осінь.

Зовнішні ознаки. По ФС надземна частина без коріння, з сильно гіллястим від підстави стеблом ясно-зеленого кольору, завдовжки до 40 див. Листя і квітки дуже дрібні. Листя еліптичне, суцільно крайне, знаходяться в півчастих, розігнутих розтрубах. Квітки непоказні, блідо-рожеві, розташовані по декількох в пазухах листя. Запах слабкий. Смак злегка терпкий. Допускається наявність коріння не більше 2%

Поширення.

Повсюдне. На полях, городах, по дорогах, вигонах, на надрічкових пісках, в населених пунктах (у народі називається "Гусяча травичка"). Зростає як бур'ян.

Сировина.

Траву заготовляють у фазі цвітіння без коріння. Зрізають серпом, ножом або скошують косий верхні частини рослин завдовжки до 40 див. Очищають від домішок, пожовклого і ураженого шкідниками листя, ґрунти і піддають сушці.

Сушка.

У критих приміщеннях з хорошою вентиляцією траву розкладають шаром 2-3 см і періодично перемішують.

ВЕРЕС ЗВИЧАЙНИЙ

Хімічний склад вероніки лікарської

Трава вероніки лікарської містить глікозиди аукубін і вероніцин, сапоніни, ефірну олію, дубильні й гіркі речовини, органічні кислоти (яблучну, лимонну і молочну), вітамін С (230 мг %), флавоноїди тощо.

Фармакологічні властивості і використання вероніки лікарської

Препарати вероніки лікарської виявляють анальгетичну, протиспазматичну та протизапальну дію. Їм притаманні кровоспинні, антитоксичні, фунгіцидні, депуративні, відхаркувальні та ранозагоювальні властивості. В народній медицині вероніку лікарську вживають при простудних захворюваннях, кашлі, ангіні, астмі, бронхіті й туберкульозі легень, при зниженому апетиті, виразці шлунка, проносах, при хворобах печінки, селезінки, нирок і сечового міхура, при безсонні, нервовому виснаженні, ревматизмі, ломоті та внутрішніх кровотечах, у клімактеричному періоді, від укусів гадюк та скажених тварин. Особливо ефективно використання вероніки лікарської при захворюваннях шкіри (висипи, екземи, піодермії, різні види свербіння, грибкові ураження тощо).

Лікарські форми і застосування вероніки лікарської

ВНУТРІШНЬО — настій трави вероніки лікарської (10 г на 200 мл окропу) по півсклянки тричі на день за 1 годину до їди; суміш трав вероніки лікарської, фіалки триколірної та череди трироздільної у співвідношенні 1:1:1 готують як настій (3 чайні ложки на 200 мл окропу) і п'ють по 4 склянки на день через 1 годину після їди при висипах на шкірі, екземи, скрофульозі, грибкових ураженнях, піодермії. ЗОВНІШНЬО — настій або відвар трави (20 г на 200 мл окропу) для обмивань і місцевих ванн при різних хворобах шкіри: вуграх, гнояках, сверблячих висипах, грибкових захворюваннях, пораненнях, опіках тощо; настій свіжозібраної трави вероніки лікарської на рослинній олії (настоюють 10 днів у співвідношенні 1:1) використовують при опіках, фурункулах і гнійних ранах.

ВЕРЕС ЗВИЧАЙНИЙ

(вереск обыкновенный, *Calluna vulgaris*) — вічнозелений сланкий розгалужений кущик родини вересових, заввишки 30—100 см. Листки дрібні, сидячі, супротивні, тупі, при основі стріловидні, черепичасто розміщені в 4 ряди. Квітки правильні, двостатеві, дрібні, з дзвоникovidним ліловим, ліловорожевим, часом білим, віночком в одноклих довгих китицях. Плід — коробочка. Цвіте у липні — вересні.

Поширення вересу звичайного

Росте в соснових, рідше — в дубово-соснових лісах, по вогуватих місцях, у горах на узліссях, на полонинах у лісових і в північних лісостепових районах.

Заготівля і зберігання.

Використовують надземну частину рослини, зібрану під час цвітіння. Сушать у затінку на відкритому повітрі або на горіщі. Зберігають у сухому приміщенні. Рослина неофіційна.

Хімічний склад вересу звичайного

У надземній частині рослини містяться дубильні речовини, глікозиди арбутин і ериколін, флавоноїди, кверцетрин, сапоніни, алкалоїд ерикодинін, смола, камеді, органічні кислоти (фумарова, лимонна), каротин, сполуки калію, кальцію, натрію і фосфору тощо.

Фармакологічні властивості і використання вересу звичайного

Препарати вересу звичайного мають сечогінні, потогінні, в'язучі, протизапальні й дезінфікуючі властивості, збуджують видільну функцію шлункових залоз, а у великих дозах діють наркотично. Народний досвід свідчить і про седативну дію вересу звичайного. Водний настій трави вживають при урологічних захворюваннях (цистит, простатит, камені нирок, запалення ниркових мисок, ниркові коліки, хронічний пієлонефрит, уратурія), для лікування хвороб печінки і жовчних шляхів та як засіб, що допомагає при подагрі, поліартриті, ревматизмі й розладах нервової системи. Зовнішньо у вигляді ванн або примочок В. з. використовують при ревматизмі, рахіті, висипах і виразках на тілі, екземі, алергії та опіках і як ранозагоювальний засіб.

Лікарські форми і застосування вересу звичайного

ВНУТРІШНЬО — 2 чайні ложки трави В. з. заварюють як чай у 400 мл окропу і випивають за день ковтками; відвар трави (1 столова ложка на півтори склянки окропу) по півсклянки тричі на день; суміш трави вересу звичайного, собачої кропиви звичайно) і сухоцвіту багнового, коріння валеріани лікарської у співвідношенні 4:3:3:1 готують як напар (1 столова ложка суміші на 2 склянки окропу,

спирту або міцної горілки протягом 14 днів, проціджують) по 30—40 крапель у чарці води;

настій плодів (15 г або столова ложка сухих подрібнених плодів на 200 мл окропу) по по-ловині або третині склянки 2—3 рази на день;

екстракт плодів (25 г подрібнених плодів на 100 мл окропу, кип'ятити до зменшення об'єму наполовину) по 40 крапель 3 рази на день;

одну столову ложку з верхом суміші квіток Глоду українського (10 г), трави собачої кропиви звичайної (20 г), маренки запашної (20 г), листя ожини сизої (25 г) і трави сухоцвіту багнового (15 г) настоюють 10 хв. на 200 мл окропу і п'ють по 1 склянці 3 рази на день при дратівливості, істеричних припадках, клімактерії;

одну столову ложку суміші квіток та плодів Глоду українського, трави хвоща польового, омели білої, зубків часнику (по 30 г), квіток арніки гірської (10 г) і трави деревію звичайного (40 г) настоюють на 200 мл окропу і п'ють по чверті склянки 4 рази на день при гіпертонічній хворобі;

три столові ложки суміші квіток та листя Глоду українського (20 г), кореневищ з корінням валеріани лікарської (20 г), трави собачої кропиви звичайної (20 г), чебрецю звичайного (5 г), материнки звичайної (5 г), листя меліси лікарської (10 г), м'яти перцевої (5 г), шишок хмелю звичайного (5 г), квіток лаванди колоскової (5 г), трави горичвіту весняного (5 г) і листя конвалії звичайної (5 г) настоюють до охолодження на 300 мл окропу і п'ють по півсклянки 3 рази на день при серцевих неврозах (збір використовується в болгарській офіційній медицині);

дві столові ложки суміші квіток і листя Глоду українського (30 г), трави хвоща польового (15 г), омели білої (30 г), квіток бузини чорної (30 г), слані ламінарії цукристої (5 г), листків меліси лікарської (5 г), м'яти перцевої (5 г), трави наберу садового (5 г), собачої кропиви звичайної (25 г), фіалки триколірної (15 г), листя берези пухнастої (15 г), кореневищ з корінням валеріани лікарської (10 г) і трави барвінку малого (15 г) заливають 250 мл окропу, кип'ятять 5 хв., настоюють до охолодження, проціджують і випивають протягом дня за 3 рази після їди при гіпертонічній хворобі (збір використовується в болгарській офіційній медицині).

З готових аптечних продуктів використовують настоянку глоду (Tinctura Crataegi) — по 20—30 крапель, рідкий екстракт глоду (Extractum Crataegi fluidum) — по 20—30 крапель 3—4 рази на день до їди.

аміни (холін, ацетилхолін, триметиламін). У плодах знайдено органічні кислоти, цукри, сорбіт, пектинові речовини (1,9—6,1%), аскорбінову кислоту (18—100 мг %), В-каротин (0,4—2,7 мг %), вітаміни К, фенольні сполуки (антоціани — до 1200 мг %, лейкоантоціани — 400—1500 мг %, катехіни, флавоноли, фенолокислоти тощо), кумарини (0,7—3,4%), стерини, тритерпенові кислоти (урсолову, олеанолову).

Фармакологічні властивості і використання глоду українського

Галенові продукти Глоду українського виявляють кардіотонічну, спазмолітичну, гіпотензивну, седативну та десенсибілізуючу дію. Глід здатний збільшувати силу серцевих скорочень, регулювати кров'яний тиск (підвищений — знижує, знижений — підвищує), зменшувати збудливість нервової системи, зумовлювати глибокий, спокійний і тривалий сон, не спричинюючи після пробудження станів психічного пригнічення. Слід відзначити, що направленість терапевтичної дії продуктів глоду залежить від дозування. Якщо малі дози впливають на серцеву діяльність тонізуюче, то великі є чудовим спазмолітичним і седативним засобом. Надто великі дози, в 4—5 разів більші за звичайно призначувані, спричинюють зайву сонливість і сповільнення пульсу. Препарати рослини малотоксичні, не мають кумулятивних властивостей і не спричинюють побічних явищ. Їх використовують при різних захворюваннях серцевого м'яза, зокрема, при коронаритах, які супроводяться симптомами стенокардії; при гіпертонічній хворобі, особливо при склеротичній та вегетативно-нервовій її формі; при артерioskлерозі, нервово-психічному збудженні, запамороченнях; при гострому суглобовому ревматизмі, а також при клімактеричному неврозі як засіб, що зменшує збудливість нервової системи й усуває різні болісні симптоми, характерні для цього періоду життя жінок. Квітки і плоди Глоду українського використовують окремо або в поєднанні з іншими лікарськими рослинами. Перевагу слід надавати препаратам, виготовленим з квіток рослини (краще брати свіжі квітки), пам'ятаючи, що вони малоефективні при декомпенсації серця.

Лікарські форми і застосування глоду українського

Внутрішньо — настояйку квіток (настоюють 10 г свіжих квіток на 100 мл 70%-ного спирту або міцної горілки протягом 14 днів, проціджують) по 15—30 крапель у чарці води 3 рази на день (коли використовують настояйку як седативний або десенсибілізуючий засіб, дозу збільшують у 2—3 рази);

настій квіток (5 г, або одна столова ложка висушених квіток на 200 мл окропу) по півсклянки 2—3 рази на день;

настояйку плодів (настоюють 10 г сухих подрібнених плодів на 100 мл 70%-ного

настоюють у термосі 10—12 годин) і п'ють по 1 столовій ложці 4—5 раз на день при неврастенії, безсонні й відчутті страху. ЗОВНІШНЬО — примочки і ванни з відвару.

ВІЛЬХА СІРА

(ольха серая, *Alnus incana*) — однодомна рослина родини березових. Дерево 5—15 м заввишки або кущ. Молоді гілки опушені, неклеїкі. Листки яйцевидно-еліптичні або яйцевидно-округлі, з округлою або серцевидною основою, гострою верхівкою, по краю — двопилчасті; молоді — густо опушені з обох боків, розвинуті — зверху гладенькі, знизу опушені, сірі. Маточкові

сережки — по 3—8 на спільній гілочці, за винятком кінцевої, сидячі. Плід — одонасінний горішок. Цвіте у квітні. Плоди дозрівають у вересні — жовтні.

Поширення Вільхи сірої

Трапляється на Закарпатті, в Карпатах, на Прикарпатті, Поліссі і зрідка в Правобережному Лісостепу на заболочених узліссях, на болотах, біля берегів річок.

Заготівля і зберігання Вільхи сірої

Використовують шишечки (*Fructus Alni*), молоду кору і свіже листя. Шишечки збирають восени і взимку. Сушать під наметом, на горіщі або в сушарках при температурі 50 — 60°. Сухой сировини виходить 40%. Строк придатності — 4 роки. Шишечки відпускаються аптеками. В народній медицині використовують і кору молодих гілок (*Cortex Alni*) та листя (*Folia Alni*), яке використовують свіжим. Кору заготовляють навесні. Суха кора зберігається, не втрачаючи лікувальних властивостей, 4 роки.

Хімічний склад Вільхи сірої

Шишечки містять дубильні речовини (в тому числі до 2,5% таніну), вільну галову кислоту і флавоноїди; листки — гіперозид, кверцетрин, органічні кислоти; кора — дубильні речовини і тритерпеноїди.

Фармакологічні властивості і використання Вільхи сірої

Супліддя вільхи мають в'язучі, дезинфікуючі, протизапальні, десенсибілізуючі й кровоспинні властивості. В науковій медицині настій або настойку суплідь використовують при шлунково-кишкових хворобах (ентерити, диспепсії, ентероколіти, хронічні коліти, дизентерія, виразкова хвороба шлунка і дванадцятипалої кишки), ревматичному поліартриті й простудних захворюваннях. У гінекологічній практиці настій кори або суплідь використовують при маткових кровотечах різного походження, фіброміомі матки з гемарогічним синдромом на фоні запальних захворювань статевих органів. У народній медицині використовують і листя та кору рослин. Внутрішньо відвар листя вживають як потогінний засіб при простудних захворюваннях, малярії, подагрі й поліартриті. Зовнішньо настій кори або свіжого листя використовують для полоскань і примочок при лікуванні запалень горла, ран і виразок. Для зняття відчуття втоми в ногах після тривалої ходьби приймають ванни з вивару листя.

Лікарські форми і застосування Вільхи сірої

ВНУТРІШНЬО — настойку (1 частина суплідь на 5 частин горілки) по 25—30 крапель 3 рази на день (готову настойку продають аптеки); сухий екстракт суплідь вільхи (*Extractum fructuum Aini*) по 0,5—0,6 г 3—6 раз на день; настій суплідь (10 г на 200 мл окропу) по 1/2—1/3 склянки 2—3 рази на день; відвар кори (15 г на 200 мл окропу) по 1 столовій ложці 3—4 рази на день.

ВЕРБЕНА ЛІКАРСЬКА

(суха нехворощ; вербена лікарська, *Verbena officinalis*) — багаторічна трав'яниста-шороткоопушена рослина родини вербенових. Стебло чотиригранне, прямостояче або висхідне, 25—100 см заввишки, здебільшого розгалужене. Листки 2—10 см завдовжки, короткочерешкові, яйцевиднодовгі або довгі, перистонадрізані, середні — перистонадрізані або трироздільні, з нерівнозрубчастими частками, верхні — сидячі, довгі, перистона-

порівну, настоюють 30 хв, охолод-жують) для миття голови, щоб стимулювати ріст волосся, і при лупі (щовечора протягом 15—20 днів), для втирання при дифузному випаданні волосся і круговій плісивості (відповідно по 1 та по 2—3 втирання щодня); лосьйон при надмірній жирності шкіри.

ГЛІД УКРАЇНСЬКИЙ

(*Crataegus ucrainica*; боярышник украинский) - дерево 2—4 м заввишки або кущ родини розових. Пазушні неплідні пагони частіше перетворені на улистнені колючки. Листки широкояйцевидні або ромбічні, крім нижніх, 3—лопатові, тонкошкірясті; листки плодоносних пагонів 5—7-лопатові, надрізанозубчасті або пилчасті; листки неплідних пагонів більші й глибше розсічені. Квітки двостатеві, правильні, двостовпчикові, зрідка одностовпчикові, 5-пелюсткові, рожеві або блідо-рожеві, зібрані по 10—20 у рідкі щитковидні суцвіття. Плоди яблуковидні, кулясті, темно-червоні, опушені, з 2 кісточками. Цвіте у травні — червні.

Поширення.

Росте в лісах та на узліссях у лісових і північних лісостепових районах України.

Заготівля і зберігання гліду українського

Використовують квітки і плоди. Квітки (з листками або без них) заготовляють на початку цвітіння рослини, коли частина їх ще не розкрилась. Сушать у затінку.

Сухої сировини виходить 18—20%. Строк придатності — один рік. Плоди збирають у період повного достигання. Сушать при температурі 50—60°. Сухої сировини виходить 40%. Строк придатності — 2 роки. Квітки і плоди відпускають аптеки.

Хімічний склад.

Квітки містять гіперозид, кверцетин, вітексин, сапонаретин, орієнтин, гомоорієнтин, рамнозиди вітексину, фенолокислоти (кавова, хлорогенова),

ВОЛОШКА СИНЯ

Поширення.

Росте по всій території України в посівах ярих та озимих культур, на трав'янистих і забур'янених місцях.

Заготівля і зберігання.

Використовують лише крайові квітки, зібрані в період їхнього повного цвітіння. Зібрану сировину треба негайно сушити, бо при повільному сушінні пелюстки втрачають колір і стають непридатними до вживання. Сушать на горіщі, в приміщеннях, які добре провітрюються, в сушарках при температурі 40—50 °, а в сонячну погоду — на відкритому повітрі. Сухої сировини виходить 20 %. Зберігають у сухому приміщенні не більше як 1 рік. Сировина відпускається аптекам.

Хімічний склад.

Квітки містять глікозиди ціанарин, centaурин і цикорин, антоціани пеларгонін і ціанідин, флавоноїди лютеолін, астрагалін, кемпферол, апіїн, космозїн, кверцетин і рутин, барвник ціанін, сапоніни, смолисті й пектинові речовини, алкалоїди, ас-корбінову кислоту, каротин та мінеральні солі.

Фармакологічні властивості і використання.

Препарати Волошки синьої мають сечогінні, протизапальні, дезинфікуючі й жовчогінні властивості, поліпшують функції травлення. Препарати добре діють при захворюванні нирок і сечовивідних шляхів (нирковокам'яна хвороба, пієліт, уретрит, цистит, нефроз), печінки і жовчовивідних шляхів, при кон'юнктивіті, блефариті та гемералопії. У народній медицині, окрім цього, Волошку синю використовують при набряках і жовтяниці та як жарознижувачий засіб при простуді. Настоя і лосьйони з кошиків Волошки синьої широко використовуються в дерматології й косметичці.

Лікарські форми і застосування.

ВНУТРІШНЬО — настій пелюсток (1 столова ложка пелюсток ва склянку окропу) п'ють теплим по 1 столовій ложці 3 рази на день; 4 столові ложки суміші пелюсток Волошки синьої, приймочок кукурудзи, трави остудника голого та хвоща польового, кореня бузини трав'янистої, листя мучниці звичайної і березових бруньок (у співвідношенні 1 : 1 : 1 : 0,5 : 1,5 : 1,5 : 1,5) заливають на ніч 1 л холодної води, вранці кип'ятять 5—7 хв, проціджують і п'ють по 1 склянці 5 раз на день при затримці сечі внаслідок запальних процесів у сечостатевиx органах.

ЗОВНІШНЬО — настій пелюсток (1 столова ложка пелюсток на 1 склянку окропу) для примочок при захворюванні очей; настій подрібнених кошиків Волошки синьої (1 столова ложка кошиків на 400 мл суміші окропу і оцту, взятих

ВЕРБА БІЛА

дрізані. Квітки двостатеві, зрослопелюсткові, неправильні, у довгих колосовидних суцвіттях. Віночок лійковидний, ясно-ліловий. Плоди — горішки. Цвіте у квітні — жовтні.

Поширення Вербени лікарської.

Росте по всій території України на забур'янених місцях, узбіччях шляхів та на вологих пісках.

Заготівля і зберігання Вербени лікарської

Використовують траву, зібрану під час цвітіння рослини. Сушать у теплих, добре провітрюваних приміщеннях або на горіщі, розстилаючи тонким шаром на чистому папері або марлі. Зберігають у паперових мішках або дерев'яних ящиках у сухому приміщенні. Рослина неофіційна.

Хімічний склад Вербени лікарської

Трава Вербени лікарської містить вербеналін, вербенін, алкалоїди, слиз, гірку речовину, таніни, ефірну олію, багато силіцієвої кислоти.

Фармакологічні властивості і використання Вербени лікарської

Препарати Вербени лікарської виявляють жовчогінну, протиалергічну й тонізуючу дію. В народній медицині Вербену лікарську використовують як зовнішній засіб від чиряків (фурункулів), висипів на тілі, при золотусі й різних виразках. Внутрішньо настій трави п'ють при виснаженні, кволості, недокрив'ї, мізерних місячних та при хворобах печінки й селезінки, при жовтяниці, розладах травлення, бронхітах, для очищення крові при висипах на тілі, а також при атеросклерозі і тромбозах.

Лікарські форми і застосування Вербени лікарської

ВНУТРІШНЬО — настій листя (1 чайна ложка листя на 1 склянку окропу, настоюють 10 хв) по 1 склянці на день, ковтками; настій трави (1 столова ложка трави на 1 склянку окропу, настояти до вихолонення) по 1 столовій ложці 3—4 рази на день.

ВЕРБА БІЛА

(Salix alba; ло́за; ива белая) - дводомна рослина родини вербових. Дерево заввишки 20–30 м. Молоді гілки на кінцях сріблясто-пухнасті, старі – голі, бурі. Листки цілісні, чергові, ланцетні або широколанцетні, загострені, пилчасті, 5–12 см завдовжки і 1–3 см завширшки; молоді – притиснутоопушені, з обох боків біло-

сріблясті, дорослі — біло-сріблясті з обох боків або зверху, зісподу опушені вздовж центральної жилки, зверху — голі. Квітки одностатеві, в тичинкових і маточкових сережках; тичинкові — циліндричні, 7 см завдовжки і 1 см в діаметрі, жовті, маточкові — тонкі, зелені. Приквіткові луски бліді. Плід — коробочка. Цвіте у квітні — травні, після появи листя.

Поширення.

Росте по всій території України (крім високогір'я Карпат) по заплавах річок, на вологих луках, у вологих лісах. Широко культивують як декоративну й фітомеліоративну рослину.

Заготівля і зберігання.

Використовують кору, зібрану в період сокоруху з 3–4-річних гілок. Сушать на відкритому повітрі або в приміщенні, яке добре провітрюється. Сухої сировини виходить 33%. Рослина неофіційна.

Хімічний склад.

Кора Верби білої містить дубильні речовини (близько 12%), флавоноїди, флавонові глікозиди (2,5–3%).

Фармакологічні властивості і використання Верби білої.

Відвар кори Верби білої має анальгетичні, заспокійливі, протизапальні, жарознижуючі, потогінні, протималарійні, антисептичні, кровоспинні, ранозагоювальні, в'яжучі й протиглисні властивості. Його вживають при головному болю, невралгії, різних формах неврозу, ревматизмі, подагрі, простудних хворобах, малярії, нестравленні їжі у шлунку, запальних явищах у шлунку та кишках, жовтяниці, хворобах селезінки і печінки (коли вони перевантажені великими дозами токсинів), проносах, запаленнях сечових шляхів, при гінекологічних та інфекційних хворобах, шлункових, кишкових, маткових та інших кровотечах. Зовнішньо від-

лікарської на 1 склянці окропу (добова доза) п'ють при кропив'янці; суміш кореневищ з корінням В. л. шишок хмелю звичайного, листя бобівника трилистого і м'яти перцевої у співвідношенні 1:1:2:2 готують як настій (1 столова ложка суміші на 2 склянки окропу, настоюють 30 хв, проціджують) і приймають по півсклянки 2 рази на день як жовчотінний засіб.

ЗОВНІШНЬО — ванни з відвару коріння Валеріани лікарської (жменя сировини на 1 л води) при епілепсії у дітей (протягом 15 хв, через день, перед сном); ванни для дорослих з відвару суміші взятих порівну квіток нагідок лікарських і ромашки лікарської, коріння Валеріани лікарської, трави чебрецю звичайного і пшавії лікарської (пригорща суміші на 2 л води, варять 30 хв і додають до повної ванни) приймають двічі на тиждень при функціональних захворюваннях нервової системи, при явищах перевтоми, надмірній дратівливості, ради-куліті, тромбофлебії, гіпертонічній хворобі, та гіпотензії. Найбільший терапевтичний ефект при використанні галенових препаратів Валеріани лікарської досягається при систематичному й тривалому застосуванні їх. Разом з тим слід пам'ятати, що тривале вживання їх і передозування можуть спричинити відчуття пригніченості загального стану, головний біль, сонливість, нудоту, пригнічення процесу травлення, порушення діяльності серця. Але ці побічні явища зникають при зменшенні дози або тимчасовому припиненні лікування

ВОЛОШКА СИНЯ

(василек синій) — одно- або дворічна трав'яниста рослина родини айстрових (складноцвітих). Стебло 25—50 см заввишки, прямостояче, від середини розгалужене, клочкувато-павутинисте. Нижні й середні стеблові листки ліровиднорозсічені, видовжено-оберненоланцетні, цілокраї, віддаленодрібнозубчасті, верхні — переважно лінійні. Квітки — в одиничних кошиках на кінцях стебел та пазушних гілочок: крайові квітки збільшені, літковидні, сині, голубі, ліло-во-рожеві або білі, неплідні; серединні — фіолетові, двостатеві. Плід — сім'янка. Цвіте у червні — липні.

Фармакологічні властивості і використання.

Препарати Валеріани лікарської зменшують збудливість і підвищують функціональну діяльність центральної нервової системи, регулюють серцеву діяльність, знижують артеріальний тиск, проявляють спазмолітичну й слабу жовчогінну дію, підсилюють секрецію залоз травного тракту. Найчастіше препарати Валеріани лікарської використовують як засоби, що заспокоїливо діють на нервову систему й покращують діяльність серцево-судинної системи, а саме: при станах надмірного нервового збудження, істерії та епілепсії, при відчуттях тривоги, розумовій перевтомі, мігреноподібних головних болях, безсонні (зумовленому нервовим напруженням або нав'язливими думками), вегетоневрозах і неврозах серцево-судинної системи, для профілактики й лікування стенокардії та гіпертонії в початковій стадії. Ефективним є використання Валеріани лікарської і при підвищеній функції щитовидної залози, для зняття спазмів і посилення секреції залозистого апарату шлунково-кишкового тракту, а також як засобу, що посилює жовчовиділення. В акушерсько-гінекологічній практиці препарати Валеріани лікарської призначають як заспокійливий засіб при клімактеричних неврозах, при токсикозах вагітних і порушенні у них серцевої діяльності. У народній медицині Валеріану лікарську використовують при нервовому збудженні, іпохондрії, істерії, епілепсії, мігрені, фізичному або нервовому перевантаженні, при болях у ділянці серця, як вітрогінний, протиглислий засіб і як засіб, що сприяє травленню. Рослина входить до складу заспокійливого чаю, шлункового чаю і вітрогінного чаю.

Лікарські форми і застосування.

ВНУТРІШНЬО — настій кореневища з корінням (20 г або 2,5 столові ложки, на 200 мл окропу) по 2—3 столові ложки 3—4 рази на день через 30 хв після їди; холодний настій подрібнених кореневищ з корінням (2 чайні ложки на 1 склянку холодної води, настоюють 12 годин) по третині склянки 3 рази на день; порошок кореневищ з корінням по 1—3 г на прийом; настойку (у співвідношенні 1:5, на 70 % -ному спирті) по 20—30 крапель 3—4 рази на день; екстракт валеріани густий по 1—2 таблетки на прийом; корвалол по 15—30 крапель 2—3 рази на день при неврозах з підвищеною збудливістю, нерізко виражених спазмах коронарних судин, тахікардії, безсонні, при гіпертонічній хворобі в початковій стадії, спазмах кишечника (при тахікардії й спазмах судин разову дозу можна збільшувати до 40—45 крапель); валокормід по 10—20 крапель 2—3 рази на день при серцево-судинних неврозах, що супроводяться брадикардією; краплі камфорно-валеріанові по 15—20 крапель 3 рази на день при серцево-судинних неврозах; відвар 1—3 чайних ложок суміші взятих порівну коріння Валеріани лікарської і листя меліси

вар кори використовують для полоскань (при стоматиті, гінгівіті, пародонтозі, ангіні, запальних процесах ротової порожнини і горла), для ножних ванн (при гіпергідрозі, флебіті, варикозному розширенні вен, слабкості м'язів ніг після тяжких хвороб) та для обмивання ран і виразок.

Лікарські форми і застосування Верби білої.

Внутрішньо — відвар кори (15 г на 200 мл окропу) по 1 столовій ложці тричі на день; настій кори (1 чайна ложка на 200 мл окропу, настоюють до охолодження, проціджують) по 1 столовій ложці 4—5 разів на день; порошок кори по 0,5—1 г на ніч. Зовнішньо — настій для ванн (1 чайна ложка порошку кори на 400 мл холодної води, настоюють 8 годин, проціджують) при гіпергідрозі; міцний відвар кори для полоскань, промивання ран та ножних ванн.

ВАСИЛЬКИ СПРАВЖНІ

(*Ocimum basilicum*; базилик обыкновенный) - однорічна трав'яниста рослина родини губоцвітих. Трава і квітки мають сильний приємний аромат. Стебло пряме, галузисте, чотиригранне, 15–50 см заввишки. Листки супротивні, черешкові, яйцевидно-ромбічні, майже голі; верхівкові — лілуваті, волосисті. Квітки неправильні, з білим або рожевим віночком, зібрані в китицевидне суцвіття. Плід — з 4 горішків. Цвіте рослина в червні — липні.

Поширення.

Походять васильки з Південної Азії. На Україні культивуються як ефіроолійна рослина.

Заготівля і зберігання.

Використовують траву (*Herba Ocimi basilici*), зібрану під час цвітіння рослини. Зрізують усю надземну масу на висоті 8–10 см від поверхні землі. На рослині відростають нові пагони, які також можна заготовляти. Сушать під наметом або в приміщенні з хорошою вентиляцією. Сухої сировини виходить 16% . Рослина неофіційна.

Хімічний склад.

Трава рослини містить ефірну олію, глікозиди, сапоніни, рутин, каротин тощо. До складу ефірної олії входять метилхавікол, цинеол, оцимен, 1-ліналоол, евгенол і камфора.

Фармакологічні властивості і використання васильків справжніх.

Препарати Васильків справжніх мають болетамувальні, протисудомні, спазмолітичні та бактерицидні властивості. Рослину використовують як тонізуючий засіб при астнії, ослабленні функції дихання, порушенні кровообігу, пригніченому стані центральної нервової системи. Вітчизняна і зарубіжна народна медицина рекомендує Васильки справжні при епілепсії, головному болю, блюванні, простудних захворюваннях верхніх дихальних шляхів, при шлункових і кишкових коліках, запаленні нирок, сечового міхура й сечовивідних каналів, як засіб, що посилює апетит, поліпшує травлення, сприяє секреції молока у матерів-годувальниць. Як зовнішній засіб Васильки справжні використовують у дерматології й косметичці. Свіже або сухе листя рослини вживають як приправу.

Лікарські форми і застосування васильків справжніх

Внутрішньо – настій трави (2 столові ложки заливають половиною літра окропу, настоюють до охолодження) по півсклянки 2–3 рази на день. Зовнішньо – настій трави (готують, як у попередньому прописі) для полоскань і компресів при афтозі, гінгівітах, стоматитах, екземі й алергічних дерматитах; свіжий сік рослини для закапувань при гнійному запаленні середнього вуха.

ВАЛЕРІАНА ЛІКАРСЬКА

валеріана висока; валериана лекарственная — багаторічна трав'яниста рослина родини валеріанових. Має вертикальне коротке кореневище, від якого відходить багато додаткових коренів. Стебло 40—100 (200) см заввишки, прямостояче, циліндричне, борозенчасте, порожнисте, голе або опушене, в верхній частині розгалужене. Листки супротивні, непарноперисторозсічені, з ланцетовидними сег-

ментами; нижні — черешкові, з 4—5 парами сегментів, стеблові — сидячі, з 6—8 (11) парами сегментів. Край сегментів пильчастий, рідше — цілісний. Квітки двостатеві, неправильні, дрібні, білі або ясно-рожеві, зібрані у щитковидні півзонтики на верхівці стебла і в пазухах верхніх листків. Плід — сім'янка. Цвіте у червні — липні.

Поширення.

Росте майже по всій території України на заболочених низинах, суходільних луках, по берегах річок і боліт, у заливних лісах, на трав'яних і торфових заплавах болот, серед чагарників, на степових схилах, лучних і різнотравних степах. Рослина культивується.

Заготівля і зберігання.

Використовують кореневище з коренями. Збирають восени після дозрівання плодів або рано навесні. Вкопані кореневища звільняють від надземної частини, товсті розщеплюють на 2—4 частини і швидко мийють холодною водою. Спочатку сировину розкладають на відкритому повітрі шаром 15 см, для попереднього провялювання | протягом одного — двох днів. Потім її сушать під наметами, розкладаючи тонким шаром (до 5—7 см), або в сушарці при температурі 35°.

Сухої сировини виходить • 25 % . Строк придатності — 3 роки. Сировина відпускається аптеками.

Хімічний склад.

Кореневище і корені містять ефірну олію (0,5—2 %), вільні ізовалеріанову кислоту і борнеол, ефіри борнеолу з кислотами (масляною, мурашиною, оцтовою та іншими), терпеноїди (камфен, лимонен, мирте- 'нол, пінен, терпинеол тощо), алкалоїди валерин і хатинін (у свіжій сировині), алкалоїд актинідин (у вигляді гідроксифенілетилової солі), глікозид валерид, дубильні | речовини та цукри. Головною складовою частиною ефірної олії є складний ефір спирту борнеолу й ізовалеріанової кислоти.